

คิริมานนทสูตร

เจ้าพระคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท)

เส้นทางเดินสายใด ก็ไม่เที่ยงแท้ ยั่งยืน เท่าเส้นทางเดินสายธรรม

พิมพ์แจกเผยแพร่เป็นธรรมทาน เนื่องในโอกาสได้ไปร่วมงานถวายกฐินสงเคราะห์โลกแต่ หลวงตา มหาบัว
ณ วัดป่าบ้านตาด อ.เมือง จ.อุดรธานี
เมื่อวันเสาร์ที่ 3 พฤศจิกายน พุทธศักราชที่ 2550
อติศกดิ์, ฉัตรแก้ว, ไตรเทพ (อินทรทูต)

สารบัญ

คิริมานนทสูตร	3
เจ้าพระคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท)	3
ความเป็นมาของคิริมานนทสูตร	3
คิริมานนท้อพาทหนัก	3
ขอพระพุทธรองค์สงเคราะห์ให้ทุกขเวทนาหาย	3
หลักคำสอนที่ ๑	3
ละรูปนามเพราะเป็นของนอกกายและคุมไม่ได้	3
หลักคำสอนที่ ๒	4
ละอัตตาดด้วยการพิจารณาอฏฐิสิกข์สัญญา มรณสติ อสุภานุสสติ	4
เจริญอสุภกรรมฐาน เพื่อพ้นจากกิเลสตัณหา	5
หลักคำสอนที่ ๓	6
ศีล สมာธิ ปัญญา เป็นทางไปพระนิพพาน	6
การถึงพระนิพพาน คือการพ้นทุกข์	6
ผู้ปรารถนาพระนิพพาน ต้องศึกษาให้รู้แจ้ง	6
ผู้ไม่รู้แจ้งในพระนิพพาน ไม่ควรสั่งสอนพระนิพพานแก่ผู้อื่น	7
ผู้ปรารถนาพระนิพพาน ต้องแสวงหาครูที่ดีที่รู้แจ้งพระนิพพานจริง	7
บุคคลไม่รู้พระนิพพานไม่ควรเป็นครูสั่งสอนผู้อื่นจะเป็นบาปหนัก	7
ผู้รู้กับไม่รู้ ได้รับทุกข์เหมือนกัน หากทำบาป ส่วนผู้จะได้สุขในนิพพาน ต้องรู้เท่านั้น	8
การรู้จัก นรก สวรรค์ แลพระนิพพาน ควรรู้ในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่	8
บุคคลที่ปรารถนาพ้นทุกข์ ได้สุข หรือพระนิพพาน ควรให้ได้เมื่อยังมีชีวิตอยู่	8
ทำตัวเราให้เหมือนแผ่นดินหรือปล่อยาว จึงได้ชื่อว่าถึงพระนิพพานดิบ	9
การปล่อยาวจิต คือ ให้ละโลก โกรธ หลง	9
จิตใจไม่ไช่ของเรา ถ้าถึงพระนิพพานแล้ว ต้องวางจิตใจคืนไว้ให้แก่โลกตามเดิม	9
ผู้ปฏิบัติอริยมรรคให้เต็มที่ จึงจะวางใจให้เหมือนแผ่นดินได้	10
ผู้จะถือเอาความสุขในนิพพาน ต้องวางความสุขในโลกก็ให้หมด	11
ผู้จะถึงพระนิพพาน ต้องพ้นจากกุศลธรรมและอกุศลธรรม	11

จิตและตัณหาเป็นที่มาของสุขและทุกข์ ซึ่งต้องวางให้หมดจึงจะถึงนิพพานได้.....	12
อภิปหัตหรือการเข้าถึงพระนิพพาน เป็นของมีไว้สำหรับโลก.....	12
กิเลสและตัณหาสลอกลงให้จิตไม่หลุดพ้นจากวัฏสงสาร	13
ผู้มีความรู้ความฉลาดสักปานใด ไม่ควรถือตัวว่าเป็นผู้ยิ่งกว่าผู้มีศีล.....	13
การที่จะถึงพระนิพพาน ต้องละกิเลสเสียให้สิ้น.....	14
การรักษาศีล บำเพ็ญภาวนา จะเกิดอานิสงส์จริง เมื่อจะยกตนให้พ้นจากกิเลส.....	14
การบวชเพื่อระงับกิเลสเท่านั้น จึงจะเป็นทางสู่พระนิพพาน	15
พาลชนสั่งสอนได้น้อย เพราะถือว่าตนดีแล้ว	15
ผู้ต้องการพระนิพพานแล้ว ไม่ควรจะถือว่าตัวรู้ตัวดี	15
ผู้มีปัญญาเลือกรักษาศีล ข้อวัตรแต่เล็กน้อย ก็ย่อมได้รับความสุขกายสบายใจ.....	15
ดับกิเลสตัณหาได้มากเท่าไร ก็เป็นบุญเป็นกุศลมากเท่านั้น.....	16
บุญกุศล สวรรค์ และนิพพาน เกิดจากตัวเราเอง ไม่มีผู้ใดนำมาให้.....	16
จะไปสวรรค์ พระนิพพาน ต้องไปด้วยตนเอง จะพาเอาคนอื่นไปด้วยไม่ได้.....	17
อยากรู้ว่าได้รับความสุขหรือทุกข์ ให้สังเกตที่ใจของเรา ในเวลาที่ยังไม่ตาย.....	17
สวรรค์ นิพพานต้องทำเอง ด้วยการดับกิเลสตัณหา พระพุทธเจ้าบอกให้รู้แต่ทางไปเท่านั้น	18
การตกนรกและขึ้นสวรรค์จะเอาตัวไปไม่ได้ เอาแต่จิตไป.....	18
สิ่งที่จะช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้มีแต่อำนาจแห่งกุศลผลบุญเท่านั้น	19
สุข ทุกข์ อยู่ที่ใจ.....	19
ผู้รู้เห็นจิตใจของผู้อื่นได้นั้น มีแต่พระพุทธเจ้าแลพระอรหันต์เท่านั้น	19
หากดับกิเลสทั้งห้าได้ขาด คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ และทิฏฐิ ก็เข้าถึงพระนิพพาน	20
เมื่อตนยังไม่หลุดพ้น ก็ไม่ควรจะสั่งสอนผู้อื่น.....	21
คฤหัสถ์ก็ดี นักบวชก็ดี ที่กล่าวว่าตัวรู้ ตัวเห็น และพูดจากับผีได้ เป็นพวกมิจฉาทิฏฐิภายนอกศาสนา ไม่ควรเชื่อถือเอาเป็นครู เป็นอาจารย์	21
พระปาติโมกข์และธุดงค์วัตรที่ทรงบัญญัติไว้ ก็เพื่อเป็นเครื่องดับกิเลสตัณหา.....	22
การดับกิเลสให้สิ้นเชิง ให้เลือกประพฤติตามความปรารถนา	22
ในอนาคต กุลบุตรที่เลื่อมใสในพุทธศาสนาสามารถบวชได้ แม้ไม่มีพระภิกษุ.....	22
ศิริมานนท์กำหนดรูปรูปนามตามพระธรรมเทศนา จึงได้บรรลุอรหันต์.....	22

ศิริมานนทสูตร

เจ้าพระคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท)

ต้นฉบับศิริมานนทสูตรนี้ อุบาลีกาหลงตำกับอุบาลีกาหลงย่อย ได้ไปฟังที่จังหวัด (คิดว่าทางภาคเหนือ) มีความชอบใจจึงได้จ้างช่างให้จารึกเป็นหนังสือแปลร้อย ๑๒ ผูก ผูกเข้ามาให้เจ้าคุณอุบาลี ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาสในสมัยนั้น เจ้าคุณอุบาลีได้อ่านแลตรวจดูตลอดเห็นว่าเป็นสุภาษิตจับใจ จึงได้แปลจากไทยเหนือเป็นภาษาไทยกลาง เมื่อ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๑ เพื่อจะได้ฟังด้วยกันให้เป็นทาง รุ่งเรืองแห่งปัญญาต่อไป

เอวมเม สุตฺโต เอกํ สมยํ ภควา สวาทถึยฺ วิหริติ เขตตวเน

อนาถปิณฑิกสุส อารามे ตตร โข อายสฺมา ศิริมานนโท อาพาธโก โหติติ

ความเป็นมาของศิริมานนทสูตร

บัดนี้จักแสดงพระสูตรอันหนึ่ง อันโบราณจารย์เจ้าหากกำหนดไว้ว่า ศิริมานนทสูตรอันนี้ความว่า ครั้งปฐมสังคายนา พระมหาสังคาหกะเถรเจ้าทั้งหลาย ๕๐๐ องค์ หย่อนโอกาสไว้ให้พระอานนท์องค์หนึ่ง ได้เข้ามาสู่ที่ประชุมพร้อมแล้ว คอยพระอานนท์องค์เดียวกำลังเจริญสมถวิปัสสนาอยู่ ยังไม่ได้สำเร็จพระอรหัตต์ ครั้นพระอานนเถรเจ้าได้สำเร็จพระอรหัตต์แล้วก็เข้าจตุตถฌาน เอาปฏิวิกสิตนเป็นอารมณ์ไปปรากฏบนอาสนะท่ามกลางสงฆ์ให้พระสงฆ์สิ้นความสงสัยในอรหัตต์คุณที่ถ้าสัตตบัณฑลคูหา ปฏิญาณตนในเสขภูมิด้วยประการฉะนี้แล้ว พระมหาสังคาหกะเถรเจ้าทั้งหลาย มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน จึงได้อาราธนา เชื้อเชิญให้พระอานนท์ขึ้นนั่งเหนือธรรมาสน์แสดง พระสูตรต้นตปิฎก ยกศิริมานนทสูตรนี้ขึ้นเป็นที่ตั้งลำดับไว้อย่างนี้ พระมหากัสสปะเถรเจ้าจึงถามพระอานนท์ว่า อานนฺท ดูกรอานนฺท พระสูตรอันชื่อว่าศิริมานนทสูตรนั้น พระพุทธเจ้าแสดงแก่บุคคลผู้ใด แลตรัสเทศนา ณ ที่ไหน บรรดาอะไรให้เป็นเหตุจึงได้ตรัสเทศนา มีวิตถารพิสดารอย่างไร? ขอให้พระอานนท์เจ้าจงแสดงต่อไปในกาลบัดนี้

ศิริมานนทอาพาธหนัก

ขอพระพุทธองค์สงเคราะห์ให้ทุกขเวทนาหาย

อล โข อายสฺมา อานนฺโท ลำดับนั้น พระอานนเถรเจ้าผู้นั่งอยู่บนธรรมาสน์ได้โอกาส แต่พระสงฆ์แล้ว จึงวิสิขนาพระสูตรนี้ มีคำปฏิญาณในเบื้องต้นว่า เอวมเม สุตฺโต ดังนี้ ข้าพเจ้าผู้มีชื่อว่าอานนฺท หากได้สดับมาแต่พระออบแก้ว กล่าวคือ พระโอรสแห่งพระพุทธเจ้าดำเนินความว่า เอกํ สมยํ สมัยกาลคาบหนึ่ง พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ พระเชตะวันวิหาร อันเป็นอารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างถวายใกล้กรุงสวาทถึ ในกาลครั้งนั้น พระผู้เป็นเจ้าชื่อว่า ศิริมานนทเถระ ผู้มีอายุ อาพาธโก เกิดอาพาธหนัก เหลือกำลังที่จะอดกลั้น พระผู้เป็นเจ้าจึงให้เชิญข้าพเจ้าผู้มีชื่อว่าอานนฺทเข้าไปยังสำนักแห่งตนแล้วจึงกล่าวว่า อานนฺท ดูกรอานนฺท ข้าพเจ้าผู้มีชื่อว่าศิริมานนฺทนี้ บังเกิดอาพาธหนักเหลือกำลังที่จะฟังอดกลั้น ไม่สามารถจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ขอหิมนต์ท่านอานนฺทให้นำเอาอาการอาพาธอันร้ายแรงแห่งข้าพเจ้าไปกราบทูลให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ เพื่อทรงมหากรุณาสงเคราะห์ให้ทุกขเวทนาเจ็บปวด ซึ่งเบียดเบียนอยู่ในร่างกายของข้าพเจ้าผู้มีชื่อว่าศิริมานนฺทนี้ระงับอันตรายหายเถิด ข้าพเจ้าผู้มีชื่อว่าอานนฺทรับเถรวาทีแล้วก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลอาการแห่งอาพาธแก่ทุกขเวทนาตามคำสั่งของพระศิริมานนฺทให้ทรงทราบทุกประการ

หลักคำสอนที่ ๑

ลรูปนามเพราะเป็นของนอกกายและคุมไม่ได้

อล โข ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อได้ทรงทราบอาการแห่งพระผู้เป็นเจ้าศิริมานนฺทตั้งนี้แล้วจึงตรัสแก่ข้าฯ อานนฺทว่า อานนฺท ดูกรอานนฺทท่าน จงกลับคืนไปสู่นักของท่านศิริมานนฺทโดยเร็ว แล้วพระองค์ตรัสต่อไปว่า วิสฺสุทฺถ จิตฺเต อานนฺท เทว สญฺญา สุตฺวา โส อาพาธโร ฐานโส ปฏิปฺสฺสมุเขยฺย ดังนี้ ดูกรอานนฺทท่าน เมื่อท่านไปถึงสำนักพระศิริมานนฺทแล้ว ท่านจงไปบอก **สญฺญา ๒ ประการคือ รูปสญฺญา ๑, นามสญฺญา ๑, คือว่ารูปร่างกาย ตัวตน ทั้งสิ้นก็ดี คือ นาม ได้แก่ จิต**

เจตสิกทั้งหลายก็ดี ก็ให้ปลงลงธุระเสีย อย่าถือว่า รูป ร่างกาย จิตเจตสิก เป็นตัวตน แลอย่าเข้าใจว่า เป็นของของตน ทุกสิ่งทุกอย่างความจริงหากเป็นของภายนอกสิ้นทั้งนั้น

ดูกรอานนท์ ถ้าหากว่ารูปร่างกายเป็นตัวตนเราแท้ เมื่อเขาแก่เฒ่าชราตมัว หูหนวก เนื้อหนังเหี่ยวแห้ง ฟันโยกคลอน เจ็บปวดเหล่านั้น เราก็จักบังคับได้ตามประสงค์ว่า อย่าเป็นอย่างนั้น อย่าเป็นอย่างนี้ นี่เราบังคับไม่ได้ตามประสงค์ เขาจะเจ็บ จะไข้ จะแก่ จะตาย เขาก็เป็นไปตามหน้าที่ของเขา เราหมดอำนาจที่จะบังคับบัญชาได้ เมื่อตายเราก็จะพาเอาไปสักสิ่งสักอันก็ไม่ได้ ถ้าเป็นตัวตนของเราแล้ว เราก็คงจะพาเอาไปได้ตามความปรารถนา ดูกรอานนท์ ถึงจิตเจตสิกเป็นของเรา ก็ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของของตน หากว่าจิตเจตสิกเป็นเรา หรือเป็นของเรา ก็จักบังคับได้ตามประสงค์ว่า จิตของเราจงเป็นอย่างนี้ จงเป็นอย่างนั้น จงสุขสำราญทุกเมื่อ อย่าทุกข์อย่างร้อนเลย ดังนี้ ก็จักฟังได้ตามความปรารถนา นี่หาเป็นเช่นนั้นไม่ เขาจะคิดอะไรเขาก็คิดไป เขาจะอยู่จะไป ก็ตามเรื่องของเขา เพราะเหตุรูปร่างกาย จิตใจเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของของตน ให้ปลงธุระเสีย อย่าเข้าใจ ถือเอาว่าเป็นตัวตน แลของของตนเกิด

ดูกรอานนท์ ท่านจงไปบอกซึ่งสัญญาทั้งสองประการ คือ รูปแลนาม นี้เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน แลไม่ใช่ของของตน ให้พระคิริमानนท์แจ้งทุกประการ เมื่อพระคิริमानนท์แจ้งแล้ว อาพาธ ความเจ็บปวด แลทุกข์เวทนา ก็จักหายจาก สรีระร่างกาย แห่งพระคิริमानนท์สิ้นเสร็จหาเศษมิได้ จักหายโดยรวดเร็วด้วย ญะเต อริยกสุสพ ข้าแต่พระอริยกัสสปะผู้เป็นประธานในสงฆ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ข้าฯ ผู้ชื่อว่าอานนท์ ด้วยประการดังนี้แล

หลักคำสอนที่ ๒

ละอดีตด้วยการพิจารณาอภิกขิณสัญญา มรณสติ อสุภมรณสติ

ตททสุตริ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเทศนาแก่ข้าฯ สืบต่อไปว่า อานนท ดูกรอานนท์ ตัวตนเราก็คือ ตัวตนแห่งผู้อื่นก็ดี ตัวตนแห่งสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายก็ยังมีอยู่แต่กองกระดูกสันต์ด้วยกันเสมอกัน ทุกตัวคนแลสัตว์ จะหาสิ่งใด เป็นแก้ว เป็นแหวน เป็นแท่งเงิน แท่งทอง แต่สักสิ่งสักอันก็หาไม่ได้ จะหาเอาอันใดเป็นตัวเป็นตน เป็นจิตเป็นเจตสิก แห่งบุคคลผู้ใดสักอันหนึ่งก็ไม่มี ล้วนเป็นอนัตตาหาแก่นสารมิได้ บุคคลหญิงชายคฤหัสถ์ นักบวชทั้งหลายมาพิจารณาเห็นแจ้งชัดในรูปนาม จิตเจตสิก โดยเป็นอนัตตาดังนี้แล้ว ก็จักมีอาณิสสํ ไม่มีส่วนที่จะพึงประมาณได้ เหมือนดังสุภัททสามเณร ท่านพิจารณาแต่คำว่า **อภิกขิณมฺหิ** ท่านถือเอาเยื่อในกระดูกเท่านั้น หรืออภิกขิณสัญญาอย่างเดียวเป็นอารมณ์ ก็ผ่องใส รุ่งเรือง เห็นแจ้งในรูปร่างกายของตน จนได้บรรลุธรรมวิเศษ เหตุถือเอาอภิกขิณสัญญาเป็นอารมณ์ เห็นอนัตตาแจ่มแจ้งด้วยประการดังนี้

ดูกรอานนท์ **มรณสัญญา** พิจารณาความตายก็ดี **อภิกขิณสัญญา** พิจารณากระดูกก็ดี **ปฏิกุสสัญญา** พิจารณารูปร่างนี้โดยเป็นของพินาศเกลียด สะอิดสะเอียน เต็มไปด้วยหมู่หนอนแลสัตว์ทั้งหลายเป็นอันมาก ตามลำไส้ใหญ่ใส่ใหญ่ ตามเส้นเอ็นทั่วไปในรูปร่างกาย แลเต็มไปด้วยเครื่องเนาของหมิ่นมียอยู่ในรูปร่างกายนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างในรูปร่างกายนี้ล้วนว่าเป็นของเปล่า ไม่มีอะไรเป็นของเราสักสิ่งสักอัน เกิดมาสำคัญว่าเป็นสุข ความจริงก็หาสุขอย่างนั้นเอง ถ้าจะให้ถูกแท้ต้องกล่าวว่าเกิดมาเพื่อทุกข์ เกิดมาเจ็บ เกิดมาไข้ เกิดมาเป็นพยาธิเจ็บปวด เกิดมาแก่ เกิดมาตาย เกิดมาพลัดพรากจากกัน เกิดมาหาความสุขมิได้ ความสุขนั้นถ้าพิจารณา ดูให้ละเอียดแล้ว มีน้อยเหลือประมาณไม่พอกแก่ความทุกข์ นอนหลับนั้นแลนับว่าเป็นความสุข แต่เมื่อพิจารณาดูให้ละเอียดแล้ว ข้าเป็นทุกข์ไปเสียอีก ถ้าผู้ใดพิจารณาเห็นตามดังเรตถาคตแสดงมานี้ เป็นนิमितอันหนึ่ง ครั้นจดจำได้แน่อนในตนแล้ว ก็เป็นเหตุให้ได้มรรคผลนิพพานในปัจจุบันนี้โดยไม่ต้องสงสัย

ดูกรอานนท์ **นักปราชญ์ทั้งหลายผู้ฉลาดด้วยปัญญา ท่านบำเพ็ญอสุภานุสสติกรรมฐาน พิจารณาเอาพระนิพพานเป็นที่ตั้งนั้น ท่านย่อมถือเอาสุภะในตัวเอง เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ถ้ายิ่งเอาสุภะภายนอกเป็นอารมณ์อยู่แล้วยังไม่เต็มทางปัญญาเพราะยังอาศัยสัญญาอยู่ ถ้าเอาสุภะในตัวเองเป็นอารมณ์ของกรรมฐานได้ จึงเป็นที่สุดแห่งทางปัญญา เป็นตัววิปัสสนาญาณได้** ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดพิจารณาพระนิพพานจงยังอสุภกรรมฐานในตนให้เห็นแจ้งชัดเกิด ครั้นไม่เห็นก็ให้พิจารณาปฏิกุสสัญญานในตนว่า แม้ตัวของเรานี้ ถึงยังมีชีวิตอยู่ก็หากเป็นของน่าพิงเกลียด พึงเบื่อหน่ายยิ่งนัก ถ้าหากว่าไม่มีหนังหุ้มห่อไว้แล้ว ก็จะเป็นของน่าเกลียดเหมือนนอสุกแท้ หากมีหนังหุ้มห่อไว้จึงพอดูได้ อันที่แท้ตัวตนแห่งเรานี้ จะตั้งอยู่ได้ก็ด้วยลมอัสสาสะ บัสนาสะเท่านั้น ถ้าขาดลมหายใจเข้าออกแล้ว ตัวนี้ก็จะจกเฝ้าเปื่อยยุพังไป แต่นั่นก็จักเป็นอาหารแห่งสัตว์ทั้งหลายมีหนอน เป็นต้น จักมาเจาะไชกิน

ส่วนลมหายใจเข้าออกซึ่งเป็นเจ้าชีวิตนั้นเล่า ก็เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ของของตัว เขาอยากอยู่ เขาก็อยู่ เขาอยากดับ เขาก็ดับ เราจะบังคับบัญชาไม่ได้ตามปรารถนา ถ้าขาดลมหายใจเข้าออกแล้ว ความสวยงามในตน แลความสวยความงามภายนอก

คือ บุตรภรรยาแลข้าของเงินทอง และเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวงก็ยอมหายไปสิ้นด้วยกันทั้งนั้น เหลียวซ้ายแลขวา จะได้เห็น บุตรภรรยาแลนัดดาหามีได้ ต้องอยู่คนเดียวในป่าช้า หาผู้ใดจักเป็นเพื่อนมิได้

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดมาพิจารณาเป็นอุสภกรรมฐาน ๓๒ โภทฐาสเห็นซากผีดิบในตนเชื่อว่า ได้ถือเอาความสุขในทาง พระนิพพาน

วิธีเจริญอุสภกรรมฐานตามลำดับ คือ

ให้ปลงจิตลงในเกสา ให้เห็นเป็นห่อสุกะ แล้วให้สำคัญในเกสานั้นว่าเป็นหนัตตา

แล้วให้เอาโลมาตั้งลง ปลงจิตให้เห็นเป็นห่อสุกะ เป็นหนัตตา

แล้วเอาหนา ทันทา ตั้งลงปลงจิตให้เห็นเป็นห่อสุกะ เป็นหนัตตา

แล้วให้เอาตโจตั้งลงตามลำดับไป จนถึงมัตถเก มัตถลุงคังเป็นที่สุด พิจารณาให้เห็นเป็นห่อสุกะ เป็นหนัตตาโดยหยาบ เดียวกัน

ดูกรอานนท์ เราตถาคตแสดงมานี้โดยพิสดาร ให้อ่างขวางทั้งเบื้องต้นแลเบื้องปลาย แท้จริงบุคคลผู้มีปัญญาแล้ว ก็ให้ สงเคราะห์ลงในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เท่านั้น **บุคคลผู้มีปัญญาจะเจริญอุสภกรรมฐาน ท่านมิได้เจริญแต่ต้นลำดับไปจนถึง ปลาย เพราะเป็นการเห็นช้า ท่านยกอาการอันใดอันหนึ่งขึ้นพิจารณาสังเคราะห์ลงในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ท่านก็ยอมได้ถึงมรรคผลนิพพานโดยสะดวก**

เจริญอุสภกรรมฐาน เพื่อพ้นจากกิเลสตัณหา

การที่เจริญอุสภกรรมฐานนี้ ก็เพื่อให้เมื่อหน่ายในร่างกายของตน อันเห็นว่าเป็นของสวยของงาม ทั้งวัตถุภายนอกแล ภายในให้เห็นเป็นของเบียดเนาผูกพัน จะได้ยกตนให้พ้นจากกิเลสตัณหา ผู้มีปัญญาแล้วไม่ควรชื่นชมยินดีในรูปตนแลรูปผู้อื่น ทั้งรูป หูญีรูปชาย ทั้งวัตถุข้าวของดีงามประณีตบรรจงอย่างใดอย่างหนึ่งเลย เพราะว่าความรักทั้งปวงนั้นเป็นกองกิเลสทั้งสิ้น **ถ้าห้ามใจ ให้ห่างจากกองกิเลสได้ จึงจะได้รับความสุขทั้งชาตินี้แลชาติหน้า** ถ้าหากใจยังพัวพันอยู่ในกองกิเลสแล้ว ถึงแม้จะได้รับความสุขสบายก็เพียงชาตินี้เท่านั้น เบื้องหน้าต่อไปไม่มีทางที่จะได้เสวยสุข มีแต่ได้เสวยทุกข์โดยถ่ายเดียว ผู้มีปัญญาเมื่อได้เจริญ อุสภานุสสติกรรมฐาน เอาวัตติงสาการ ๓๒ เป็นอารมณ์ ก็ควรละกองกิเลสตัณหาให้ขาดสูญ เมื่อรู้แล้วปฏิบัติตาม จึงจะเป็นผลเป็น กุศลต่อไป เมื่อรู้แล้วไม่ปฏิบัติตามก็หาผลอันดีงามมิได้ เพราะละกิเลสตัณหาไม่ได้ เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตกเข้าไปในกองเพลิง เมื่อรู้ว่า เป็นกองเพลิงก็รีบหลีกเลี่ยงหนีออก จึงจะพ้นความร้อน ถ้ารู้ว่าตัวตกเข้าอยู่ในกองเพลิงแต่มิได้พยายามที่จะหลีกเลี่ยงหนี จะพ้นจากความร้อนความไหม้อย่างไรได้ ขอบุญมานั้นฉันใด **บุคคลผู้รู้แล้วว่าสิ่งนี้เป็นโทษ แต่มิได้ละเสียก็มิได้พ้นจากโทษ เหมือนกับผู้ไม่พ้น จากกองเพลิงจะหนี**

ดูกรอานนท์ ผู้รู้แล้วและมีได้ทำตามนั้น จะนับว่าเป็นคนรู้ไม่ได้ เพราะไม่เกิดมรรคเกิดผลสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลยเราตถาคต อนุญาตตั้งศาสนธรรมคำสอนไว้นี้ ก็เพื่อว่าเมื่อรู้แล้วว่าสิ่งใดเป็นโทษให้ละเสีย มิได้ตั้งไว้เพื่ออ่านเล่น ฟังเล่น พูดเล่น เท่านั้นเลย บุคคลทั้งหลายได้เสวยทุกข์ในมนุษย์แลในอบายภูมินั้น ไม่ใช่สิ่งอื่นเลย เป็นเพราะกิเลส ราคะ ตัณหา นั้นอย่างเดียว ถ้าบุคคลผู้ยังไม่พ้นจากกิเลส ราคะ ตัณหา ได้ตราบใด ก็ยังไม่เป็นผู้พ้นจากอบายทุกข์ได้จนตราบนั้น **บุคคลผู้มิได้พ้นจากกิเลสราคะตัณหา นั้น จะทำบุญให้ท่านสร้างกุศลอย่างแข็งแรงเท่าใดก็ดี ก็จักได้เสวยความสุขในมนุษย์โลก แลเทวดาโลกเพียงเท่านั้น ที่จะ ได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้นเป็นอันไม่ได้เลย ถ้าประสงค์ต่อพระนิพพานแท้ ให้โณนเกล้าเข้าบวชในพระศาสนา ไม่ว่า บุรุษหญิงชาย**

ถ้าทำได้อย่างนี้ ชื่อว่าปฏิบัติใกล้ต่อพระนิพพาน เพราะว่าเมืองนิพพานนั้นปราศจากกิเลสตัณหา เมืองมนุษย์แลเมือง สวรรค์เป็นที่ทรงไว้ซึ่งกิเลส ตัณหา ไม่เหมือนเมืองพระนิพพาน ผู้มีปัญญาเมื่อปรารถนาความสุขในพระนิพพาน จงออกบวชใน พระพุทธศาสนา แล้วตั้งใจเจริญสมถวิปัสสนา อย่าให้หลงโลกหลงทาง ถ้าไม่รู้ทางพระนิพพาน มีแต่ตั้งหน้าปรารถนาเอาเท่านั้น ก็ จักหลงขึ้นไปในอรูปพรหม ชื่อว่าหลงโลกหลงทางไปในภพต่างๆ ให้ห่างจากพระนิพพานไป การทำบุญกุศลทั้งหลายนั้น มิใช่จะทำให้บุญนั้นพาไปในที่อื่น ทำเพื่อระงับกิเลสอย่างเดียว **อย่าเข้าใจว่าทำบุญกุศลแล้ว บุญกุศลนั้นจักยกเอาตัวนำเข้าไปสู่พระ นิพพานเช่นนั้นหามีได้ ทำเพื่อระงับกิเลสตัณหา แล้วจึงจักไปพระนิพพานได้ กิเลสตัณหาอันมีอยู่ที่ตัวของเรา ถ้าเราไม่ ทำให้ดับ ใครจะมาช่วยดับได้ ต้นเหง้าค้ำมูลของกิเลสตัณหาอยู่ที่เรา ถ้าเราดับไม่ได้ ก็ไม่ถึงซึ่งความสุขในพระนิพพาน เท่านั้น**

หลักคำสอนที่ ๓

ศีล สมาริ ปัญญา เป็นทางไปพระนิพพาน

ตทหนุตริ ในลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อาณนุท** ดูกรอาณนุท **นิพพาน** นคร **นาม** อันชื่อว่าเมืองพระนิพพานย่อมตั้งอยู่ที่สุดแห่งโลก โลกมีที่ สุดเพียงใด พระนิพพานก็ตั้งอยู่ที่สุดเพียงนั้น พระนิพพานเป็นพระมหานครอันใหญ่ เป็นที่บรมสุข หาที่เปรียบมิได้ คำว่าที่ สุดแห่งโลกนั้น จะถือเอาอากาศโลกหรือจักรวาลโลกเป็นประมาณนั้นมิได้ อากาศโลกแลจักรวาลโลกนั้นมีที่ สุดเบื้องต่ำก็เพียงใต้แผ่นดิน แผ่นดินนี้มีน้ำรอง ใต้น้ำนั้นมีลม ลมนั้นหนาได้ ๙ แสน ๔ หมื่นโยชน์สำหรับรองรับน้ำไว้ ใตลมนั้นลงไปเป็นอากาศหาที่ สุดมิได้ ที่สุดโลกเบื้องต่ำก็เพียงลมนั้นนั้น อันว่าที่ สุดแห่งจักรวาลโลกเบื้องขวางนั้น มีอนันตจักรวาลเป็นเขต นอกอนันตจักรวาลออกไปก็เป็นอากาคว่าง อยู่ จึงว่าโดยขวางมีอนันตจักรวาลเป็นที่ สุด

อันว่าที่ สุดแห่งจักรวาลโลกเบื้องบนนั้นมีรูปพรหมเป็นเขต เพราะรูปพรหม ๔ ชั้นนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นนิพพาน พรหมหรือนิพพานโลก **นิพพานโลกนี้เป็นที่ไม่สิ้นสุด ส่วนว่านิพพานของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีนามว่า โลกุตระนิพพาน เป็นนิพพานที่ สุดที่ แล้ว** ต่อรูปพรหม ๔ ชั้นขึ้นไปก็เป็นแต่อากาคว่างๆ อยู่ จึงว่าที่ สุดเบื้องบนเพียงรูปพรหมเท่านั้น จะเข้าใจเอาเองว่า ลมรองรับน้ำ แลอนันตจักรวาลแลรูปพรหมเป็นที่ สุดของโลก เมืองพระนิพพานคงตั้งอยู่ที่ สุดของโลกเหล่านั้น ดังนี้ พระพุทธเจ้าตรัสห้ามเสียว่า อย่าพึงเข้าใจอย่างนั้นเลย ที่ทั้งหลายเหล่านั้น ใครๆ ก็ไม่สามารถจักไปถึง ด้วยกำลังกายหรือด้วยกำลังพาหนะ มียานช้าง ยานม้าได้ อย่าเข้าใจว่า เมืองนิพพานตั้งอยู่ที่ สุดของโลกเหล่านั้น หรือตั้งอยู่ที่ แห่งนั้นแห่งนี้ อย่าเข้าใจว่าตั้งอยู่ที่ ไหนที่หนึ่งเลย แต่ ว่า **พระนิพพานนั้น หากมีอยู่ที่ สุดของโลก เป็นของจริงไม่ต้องสงสัย ให้ท่านทั้งหลายศึกษาให้เห็นโลก รู้โลกเสียให้ชัดเจนก็จักเห็นพระนิพพาน พระนิพพานตั้งอยู่ที่ สุดแห่งโลกนั่นเอง**

การถึงพระนิพพาน คือการพ้นทุกข์

ดูกรอาณนุท บุคคลทั้งหลายถึงที่ สุดโลก ออกจากโลกได้แล้ว จึงชื่อว่า ถึงพระนิพพาน แลรู้ตนว่าเป็นผู้พ้นทุกข์แล้ว แลอยู่สุขสำราญบานใจทุกเมื่อ หากความเร่าร้อนโศกเศร้าเสียใจมิได้ ถ้าผู้ใดยังไม่ถึงที่ สุดโลก ยังออกจากโลกไม่ได้ตราบใด ก็ชื่อว่ายังไม่ถึงพระนิพพาน จะต้องทนทุกข์น้อยใหญ่ทั้งหลาย เกิดๆ ตายๆ กลับไปกลับมาหาที่ สุดมิได้ อยู่ตรานั้น บุคคลทั้งหลายเป็นผู้ต้องการพระนิพพาน แต่หาไม่รู้ว่าจะพระนิพพานนั้นเป็นอย่างไร อยู่ที่ ไหน ชั้นแต่ทาน ศีล สมาริ ปัญญา อันเป็นทางจะไปสู่พระนิพพานก็ไม่เข้าใจ เมื่อไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจแล้ว จักไปสู่พระนิพพานนั้นก็เป็นการลำบากยิ่งนักหนา เปรียบเหมือนคน ๒ คน ผู้หนึ่งตาบอด ผู้หนึ่งตาดี จะว่ายข้ามน้ำมหาหนาทึบกว้างใหญ่ ในคนทั้ง ๒ นั้นผู้ใดจักถึงฝั่งข้างโน้นก่อน คนผู้ตาดีต้องถึงก่อน ส่วนคนผู้ตาบอดนั้นจะว่ายข้ามไปถึงฝั่งปากโน้นได้แสนยากแสนลำบาก บางทีจะตายเสียในท่ามกลางแม่น้ำ เพราะไม่รู้ไม่เห็นว่าจะอยู่ที่ ไหน ขอบุณมานั้นใด คนไม่รู้ไม่แจ้งว่าพระนิพพานอยู่ที่ ไหน เป็นอย่างไร ทางจะไปก็ไม่เข้าใจ เป็นแต่อยากได้ อยากไป อยากถึงพระนิพพาน เมื่อเป็นเช่นนั้น การได้การถึงของผู้นั้นก็ต้องเป็นของลำบากยากแค้นอยู่เป็นธรรมดา บางทีจะตายเสียเปล่า จักไม่เห็นเงื่อนเค้าของพระนิพพานเลย **ผู้ศึกษาพึงเข้าใจว่าพระนิพพานอยู่ที่ สุดของโลก ศีล สมาริ ปัญญา เป็นทางไปพระนิพพาน** ถ้ารู้อย่างนี้ยังมีทางที่จะถึงพระนิพพานได้บ้าง แม้เมื่อรู้แล้วอย่างนั้น ก็จำต้องพากเพียรพยายามเต็มที่ จึงจะถึงเหมือนคนตาดีว่ายข้ามน้ำ ก็ต้องพยายามจนสุดกำลังจึงจะข้ามพ้นได้ มีอุปไมยเหมือนกันฉะนั้น

ผู้ปรารถนาพระนิพพาน ต้องศึกษาให้รู้แจ้ง

ดูกรอาณนุท บุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาพระนิพพาน ควรศึกษาให้รู้แจ้ง ครั้นรู้แจ้งแล้วจักถึงก็ตาม ไม่ถึงก็ตาม ก็ไม่เป็นทุกข์แกลใจ ถ้าไม่รู้แต่อยากได้ย่อมเป็นทุกข์มากหนัก เปรียบเหมือนบุคคลอยากได้วัตถุสิ่งหนึ่ง แต่หากไม่รู้จักวัตถุสิ่งนั้นถึงวัตถุสิ่งนั้นจะมีอยู่ในที่ จำเพราะหน้า ก็ไม่อาจถือเอาได้ เพราะไม่รู้ ถึงจะมีอยู่ ก็มีเปล่าๆ ส่วนตัวก็ไม่หายความอยากได้ จึงเป็นทุกข์ยิ่งนัก ผู้ปรารถนาพระนิพพาน แต่ไม่รู้จักพระนิพพานก็เป็นทุกข์เช่นนั้น **จะถือเสียว่าไม่รู้ก็ช่างเถอะ เราปรารถนาเอาเองจะได้ คิดอย่างนั้นก็ผิดไป ใช้ไม่ได้** แม้แต่ผู้รู้แล้วตั้งหน้าบากบั่นชวนชววยจะให้ได้ ให้ถึง ก็ยังเป็นการยากลำบากอย่างยิ่ง บุคคลผู้ไม่รู้ไม่เห็นพระนิพพานและจะถึงพระนิพพาน จักมีมาแต่ที่ ไหน อย่าว่าแต่พระนิพพานเลย แม้จะกระทำการสิ่งใดก็ดี เป็นต้นว่า **ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างไม้ ช่างวาดเขียนต่าง ๆ เป็นต้น ต้องรู้ด้วยใจหรือเห็นด้วยตาเสียก่อน จึงจะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จได้ ผู้ปรารถนาพระนิพพานก็ต้องศึกษาให้รู้จักพระนิพพานไว้ก่อนจึงจะได้ จะมาตั้งหน้าปรารถนาเอาโดยความไม่รู้นั้นจะมีทางได้มาแต่ที่ ไหน**

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายควรจะศึกษาให้รู้แจ้งคลองแห่งพระนิพพานไว้ให้ชัดเจนแล้ว ไม่ควรประมาท แม้ปรารถนาจะไปก็ไป แม้ไม่ปรารถนาจะไป ก็อย่าไป ครั้งเห็นดีแล้ว จิตประสงค์แล้ว ก็ให้ปฏิบัติในคลองแห่งพระนิพพาน ด้วยจิตอันเลื่อมใสก็อาจจักสำเร็จ ไม่สำเร็จก็จักเป็นอุปนิสัยปัจจัยต่อไป ผู้ที่ไม่รู้ แม้ปรารถนาจะไปหรือไม่ไป อยู่ใกล้ที่นั้นบ่อยๆ ก็ไม่อาจถึง เพราะเข้าใจผิดคิดว่าอยู่ที่นั่นที่นี้ ก็เลยผิดไปจากจิตที่คิด หลงไปหลงมาอยู่ในวัฏสงสาร ไม่มีวันที่จะถึงพระนิพพานได้

ผู้ไม่รู้แจ้งในพระนิพพาน ไม่ควรสั่งสอนพระนิพพานแก่ผู้อื่น

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่รู้ ไม่แจ้ง ไม่เข้าใจในพระนิพพาน ไม่ควรที่จะสั่งสอนพระนิพพานแก่ท่านผู้อื่น ถ้าขึ้นสั่งสอนก็จะพาท่านหลงหนทาง จักเป็นบาปเป็นกรรมแก่ตน ควรจะสั่งสอนแต่เพียงคลองแห่งทางมนุษย์สุดติ สวรรค์สุดติ เป็นต้นว่าสอนให้รู้จักทาน ให้รู้จักศีล ๕ ศีล ๘ ให้รู้คลองแห่งกุศลกรรมบถ ให้รู้จักปฏิบัติมารดาบิดา ให้รู้จักอุปัชฌาย์อาจารย์ ให้รู้จักก่อสร้างบุญกุศลต่างๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น เพียงเท่านั้นก็อาจจะได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ พอสมควรอยู่แล้ว ส่วนความสุขในโลกุตระนิพพานนั้น ผู้ใดต้องการจริง ต้องรักษา ศีล ๕ ศีล ๑๐ ศีลปาติโมกข์เสียก่อน จึงชื่อว่าเข้าใกล้ทาง มีโอกาสที่จักได้ถึงโลกุตระธรรมนิพพานโดยแท้ แม้ผู้เจริญคลองพระนิพพานนั้น ก็ให้รู้จักท่านผู้เป็นครูว่า รู้แจ้งทางพระนิพพานจริง จึงไปอยู่เล่าเรียน ถ้าไปอยู่เล่าเรียนในสำนักของท่านผู้ไม่รู้แจ้ง ก็จักไม่สำเร็จโลกุตระนิพพานได้ เพราะว่าคลองแห่งโลกุตระธรรมนิพพานนี้ เล่าเรียนได้โดยยากยิ่งนัก ด้วยเหตุสัตว์อินทรีย์อยู่ในกามคุณอันเป็นข้าศึกแห่งพระนิพพานโดยมาก ภนฺเต อริยกสุสฺส ข้ำ แต่พระอริยกัสสปะ ผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าช้ อานนท์ ด้วยประการดังนี้ ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลายจงทราบด้วยพลญาณแห่งตน ดังแสดงมานี้เถิด

ผู้ปรารถนาพระนิพพาน ต้องแสวงหาครูที่ดีที่รู้แจ้งพระนิพพานจริง

ตทหนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ อันว่าบุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาซึ่งพระนิพพานควรแสวงหาซึ่งครูที่ดี ที่อยู่เป็นสุขสำราญ มิได้ประมาทเพราะพระนิพพานไม่เหมือนของสิ่งอื่น อันของสิ่งอื่นนั้น เมื่อผิดไปแล้วก็มีทางแก้ตัวได้ หรือไม่สู้เป็นอะไรนัก เพราะไม่ละเอียดสุขุมมาก ส่วนพระนิพพานนี้ละเอียดสุขุมที่สุด ถ้าผิดแล้วก็เป็เหตุให้ได้รับทุกข์เป็นหนักหนา ทำให้หลงโลก หลงทาง ห่างจากความสุข ทำให้เสียประโยชน์เพราะอาจารย์ ถ้าได้อาจารย์ที่ถูกต้อง ก็จะได้รับผลที่ถูกต้อง ถ้าได้อาจารย์ที่ไม่รู้ไม่ตีไม่ถูกต้อง ก็จักได้รับผลที่ผิด เป็นทุกข์ พาให้หลงโลกหลงทาง พาให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารสิ้นกาลนาน เปรียบเหมือนผู้จะพาเราไปที่ตำบลใดตำบลหนึ่ง แต่ผู้นั้นไม่รู้จักตำบลนั้น แม้เราเองก็ไม่รู้ เมื่อกระนั้น โฉนเขาจึงจะพาเราไปให้ถึงตำบลนั้นได้เล่า ข้ออุปมานั้นฉันใด อาจารย์ผู้ไม่รู้พระนิพพานและจะพาเราไปพระนิพพานนั้น ก็พาเราหลงโลกหลงทางไปๆ มาๆ ตายๆ เกิดๆ อยู่ในวัฏสงสาร ไม่อาจจะถึงพระนิพพานได้ เหมือนคนที่ไม่รู้จักตำบลที่จะไปและเป็นผู้พาไปก็ไม่อาจจะถึงได้ มีอุปไมยจะนั้น ผู้คบบครูบาอาจารย์ที่ไม่รู้ดีและได้ผลที่ไม่ดี มีในโลกมิใช่น้อย เหมือนดังพระองคฺลิมาลเถระไปเรียนวิชาในสำนักครูผู้มีกฏฐิอันผิด ได้รับผลที่ผิด คือเป็นมหาโจร ข่าคนล้มตายเสียหับด้วยพิน หากเราตถาคตรู้เห็น มีความเวทนาสงสารมาชองอยู่ในข่ายสยัมภูญาณ จึงได้ไปโปรดทรมาณให้ละเสียซึ่งพยศอันร้าย เป็นการลำบากมิใช่น้อย ถ้าไม่ได้พระตถาคตแล้ว พระองคฺลิมาลก็จักได้เสวยทุกข์อยู่ในวัฏสงสารสิ้นชาติเป็นอันมาก

บุคคลไม่รู้พระนิพพานไม่ควรเป็นครูสั่งสอนผู้อื่นจะเป็นบาปหนัก

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่รู้พระนิพพาน ไม่ควรเป็นครูสั่งสอนท่านผู้อื่นในทางพระนิพพานเลย ต่างว่าจะสั่งสอนเขาจะสั่งสอนว่าอะไร เพราะตัวไม่รู้ เปรียบเหมือนบุคคลไม่เคยเป็น ช่างวาด ช่างเขียน หรือช่างต่างๆ มาก่อนแล้ว และอยากเป็นครูสั่งสอนเขา จะบอกแก่เขาว่าอะไร เพราะตัวเองก็ไม่รู้ไม่เข้าใจ จะเอาอะไรไปบอกไปสอนเขา จะเอาแต่คำพูดเป็นครู ทำตัวอย่างให้เขาเห็นเช่นนั้นไม่ได้จะให้เขาเล่าเรียนอย่างไร เพราะไม่มีตัวอย่างให้เขาเห็นด้วยตา ให้รู้ด้วยใจ เขาจะทำตามอย่างไรได้ ตัวผู้เป็นครูนั้นแลต้องทำก่อน ถ้าทำไม่ได้ก็ไม่ควรเป็นครูสอนเขา ถ้าขึ้นเป็นครู ก็จักพากันฉิบหาย หลงโลกหลงทาง เป็นบาปเป็นกรรมแก่ตัวหนักหนาทีเดียว พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้าช้ อานนท์ดังนี้แล

ตทหนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ อันว่า บุคคลผู้จะสอนพระนิพพานนั้น ต้องให้รู้แจ้งประจักษ์ชัดแจ่มว่า พระนิพพานมีอยู่ในที่นั้นๆ มีลักษณะอาการอย่างนั้นๆ ต้องให้รู้แจ้งชัด จะกล่าวแต่เพียงวาจาว่านิพพานๆ ด้วยปาก

แต่ใจไม่รู้แจ้งชัดเช่นนั้น ไม่ควรเชื่อถือเลย ต้องให้รู้แจ้งชัดในใจก่อนจึงควรเป็นครูเป็นอาจารย์สอนท่าน ผู้อื่นต่อไป จะเป็นเด็กก็ตาม ผู้ใหญ่ก็ตาม ถ้ารู้แจ้งชัดซึ่งพระนิพพานแล้ว ก็ควรเป็นครูเป็นอาจารย์ แลควรนับถือเป็นครูเป็นอาจารย์ได้ แม้จะเป็นผู้ใหญ่สูงศักดิ์ สักปานใดก็ตาม ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจแล้วไม่ควรนับถือเป็นครูเป็นอาจารย์เลย

ผู้รู้กับไม่รู้ ได้รับทุกข์เหมือนกัน หากทำบาป ส่วนผู้จะได้สุขในนิพพาน ต้องรู้เท่านั้น

ดูกรอานนท์ ถ้าอยากได้สุขอันใด ก็ควรรู้จักสุขอันนั้นก่อนจึงจะได้ เมื่ออยากได้สุขในพระนิพพาน ก็ควรรู้จักสุขในพระนิพพาน อยากได้สุขในมนุษย์แลสวรรค์ ก็ให้รู้จักสุขในมนุษย์แลสวรรค์นั้นเสียก่อนจึงจะได้ ถ้าไม่รู้จักสุขอันใด ก็ไม่อาจยังความสุขอันนั้นให้เกิดขึ้นได้ ไม่เหมือนทุกข์ในนรก **อันทุกข์ในนรกนั้นจะรู้ก็ตาม ไม่รู้ก็ตาม ถ้าทำกรรมที่เป็นบาปแล้ว ผู้ที่รู้หรือผู้ที่ไม่รู้นรกเหมือนกัน** ถ้าไม่รู้จักนรกก็ยังไม่มีความพ้นจากนรกได้ ถึงจะทำบุญให้ทานสักปานใดก็ไม่อาจพ้นจากนรกได้ แต่มีใช้ว่า ทำบุญให้ทานไม่ได้บุญ ความสุขที่ได้แต่การทำบุญนั้นมียอยู่ แต่ว่าเป็นความสุขที่ยังไม่พ้นจากทุกข์ในนรก เมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นนรก ตราบใด ก็ยังไม่พ้นจากนรกอยู่ตราบนั้น ครั้นได้เข้าถึงนรกแล้ว เมื่อได้รู้ทางออกจากนรกได้แล้ว ปรารถนาจักพ้นจากนรกก็พ้นได้ เมื่อไม่ยอมพ้นก็ไม่อาจพ้นได้ ต้องรู้จักแจ้งชัดว่า นรกอยู่ในที่นั้นๆ มีลักษณะอาการอย่างนั้นๆ แลควรรู้จักทางออกจากนรกให้แจ้งชัด **ทางออกจากนรกนั้นคือ ศีล ๕ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์** นั้นเอง เมื่อรู้แล้วอยากจะทำก็ออกให้พ้นก็ออกได้ ไม่อยากจะทำก็ออกให้พ้นก็พ้นไม่ได้ ผู้ที่รู้กับผู้ที่ไม่รู้ ย่อมได้รับทุกข์ในนรกเหมือนกัน **ส่วนความสุขในมนุษย์แลสวรรค์ แลพระนิพพานนั้นต้องรู้จักจึงจะได้** ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจ ไม่ได้เลย มีอาการต่างกันอย่างนี้

การรู้จัก นรก สวรรค์ แลพระนิพพาน ควรรู้ในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่

ดูกรอานนท์ **เมื่ออยากรู้จักนรก สวรรค์ และพระนิพพาน ก็ควรให้รู้เสียในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่** เมื่ออยากพ้นทุกข์ในนรก ก็รีบออกให้พ้นเสียแต่เมื่อยังไม่ตาย เมื่ออยากได้สุขในมนุษย์หรือในสวรรค์หรือในนิพพาน ก็ให้รีบชวนชายหาสุขเหล่านั้นไว้ แต่เมื่อยังไม่ตาย จะถือว่าตายแล้วจึงจักพ้นทุกข์ในนรก ตายแล้วจึงจักไปสวรรค์ ไปพระนิพพานดังนี้ เป็นอันใช้ไม่ได้ เสียประโยชน์เปล่า อย่าเข้าใจว่าเมื่อมีชีวิตอยู่ สุขอย่างหนึ่ง เมื่อตายไปแล้ว มีสุขอีกอย่างหนึ่ง เช่นนี้เป็นความที่เข้าใจผิดโดยแท้ เพราะจิตมีดวงเดียว **เมื่อมีชีวิตอยู่ก็จิตดวงนี้ เมื่อตายไปแล้วก็จิตดวงนี้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ได้รับทุกข์ฉันทใด แม้เมื่อตายไปแล้วได้รับทุกข์ฉันทนั้น เมื่อยังมีชีวิตอยู่มีความสุขฉันทใด แม้เมื่อตายไปแล้วก็ได้รับความสุขฉันทนั้น** ไม่ต้องสงสัย เมื่อยังมีชีวิตอยู่ยังไม่รู้ไม่เห็นซึ่งความทุกข์แลความสุขมีสภาวะปานดังนี้ เมื่อตายไปแล้ว ยิ่งจะซ้ำร้าย จะมีทางรู้ทางเห็นด้วยอาการอย่างไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าพเจ้า อานนท์ ด้วยประการฉะนี้

ตพพบุตร ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนท ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดมิได้ทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น ไว้สำหรับตัวเสียก่อนแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดอยากได้ความสุข แต่มิได้กระทำให้ได้รับความสุขไว้ก่อนแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เข้าใจเสียว่าตายไปแล้วกายหน้าจึงจักได้รับความสุข เช่นนี้ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดอยากให้ตนพ้นทุกข์ แต่มิได้กระทำให้พ้นทุกข์เสียแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เข้าใจเสียว่าตายไปแล้วจึงจักพ้นทุกข์ดังนี้ ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดที่ทำความเข้าใจว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่นี้เป็นอย่างหนึ่ง ตายไปแล้วเป็นอีกอย่างหนึ่ง บุคคลผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดเข้าใจเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ ไม่รู้ไม่เห็น ไม่ได้ ไม่เป็น ก็ข้างเกิดไม่เป็นไร ตายไปแล้วกายหน้า หากจักรู้ จักเห็นจักได้ จักเป็น ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดเข้าใจว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ สุขก็ข้างเกิด ตายไปแล้วหากจักได้สุข ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดถือเสียว่าเมื่อยังมีชีวิตอยู่นี้ ทุกข์ก็ข้างเกิดไม่เป็นไรตายไปแล้วหากจักได้สุข ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดถือเสียว่าเมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ จะทุกข์ก็ดี จะสุขก็ดี จะชั่วก็ดี ก็ข้างเกิด ตายไปแล้วจักไปเป็นอะไรก็ข้างเกิด ใครจักตามไปรู้ไปเห็น ผู้นั้นก็เป็นคนหลง

บุคคลที่ปรารถนาพ้นทุกข์ ได้สุข หรือพระนิพพาน ควรให้ได้เมื่อยังมีชีวิตอยู่

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายปรารถนาอยากพ้นทุกข์ หรือปรารถนาอยากได้สุขประการใด ก็ควรให้ได้ถึงเสียแต่ในชาตินี้ ถ้าถือเอากายหน้าเป็นประมาณแล้ว ชื่อว่าเป็นคนหลงทั้งสิ้น แม้ความสุขอย่างสูงคือพระนิพพาน ผู้ปรารถนาที่พึงรีบชวนชายให้

ได้ให้ถึงเสีย แต่เมื่อเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ ดูกรอานนท์ อันว่าความสุขในพระนิพพานนั้นมี ๒ ประเภท คือ ดิบ ๑ สุก ๑ ได้ความว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่ ได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้น ได้ชื่อว่าพระนิพพานดิบ เมื่อตายไปแล้วได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้น ได้ชื่อว่าพระนิพพานสุก พระนิพพานมี ๒ ประการเท่านั้น นิพพานโลกีย์ นิพพานพรหม เป็นนิพพานหลง ไม่หนีเข้าไปในที่นี้ พระนิพพานดิบนั้นเป็นของสำคัญ ควรให้รู้ ให้เห็น ให้ได้ ให้ถึงเสียก่อนตาย ถ้าไม่ได้พระนิพพานดิบนี้แล้ว ตายไปจักได้พระนิพพานสุกนั้นไม่มีเลย ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจก็ยังไม่มีความได้ แต่รู้แล้ว เห็นแล้ว พยายามจะให้ได้ ให้ถึงก็แสนยากแสนลำบากยิ่งนักหนา ผู้ใดเห็นว่าพระนิพพานมีอย่างเดียว ตายแล้วจึงจะได้ ผู้นั้นชื่อว่าคนหลง ส่วนพระนิพพานดิบนั้น จักจัดเอาความสุขอย่างละเอียดเหมือนอย่างพระนิพพานสุกนั้นไม่ได้ แต่ก็มีความสุขอันละเอียดสุขุม หาสิ่งใดเปรียบมิได้อยู่แล้ว แต่หากยังมีกิเลสแห่งทุกข์กระทบถูกต้องอยู่ จึงไม่ละเอียดเหมือนพระนิพพานสุก เพราะพระนิพพานสุก ไม่มีกิเลสแห่งทุกข์จะมากล้ำกราย ปราศจากสรรพสิ่งทั้งปวง แต่พระนิพพานดิบนั้นต้องให้ได้ไว้ก่อนตาย

ทำตัวเราให้เหมือนแผ่นดินหรือปล่อยวาง จึงได้ชื่อว่าถึงพระนิพพานดิบ

ดูกรอานนท์ อันว่าพระนิพพานนั้น ึ่งให้ดูอย่างแผ่นดิน พระธรรม มีลักษณะอาการฉันทใด ก็ให้ตัวเรามีลักษณะอาการฉันทนั้น ถ้าทำได้เช่นนั้น ก็ได้ชื่อว่าถึงพระนิพพานดิบ ถ้าทำไม่ได้ แต่พูดว่าอยากได้ จะพูดมากมายเท่าไรๆ ก็ตาม ก็ไม่อาจที่จะได้จะถึงเลย ถ้าปรารถนาจักถึงพระนิพพานแล้ว ต้องทำจิตใจของตนให้เหมือนแผ่นดินเสียก่อน ไม่ใช่เป็นของทำได้ด้วยง่าย ต้องพากเพียรลำบากยิ่งนักจึงจักได้ จะเข้าใจว่าปรารถนาเอาด้วยปากก็จงจักได้ อย่างนี้เป็นคนหลงไป ไซ้ไม่ได้ ต้องทำตัวทำใจให้เป็นเหมือนแผ่นดินให้จงได้ ลักษณะของแผ่นดินนั้นคนแลสัตว์ทั้งหลายจะทำร้ายทำดี กล่าวร้ายกล่าวดีประการใด มหาปฐพี นั้นก็มิได้รู้โกรธ รู้เคือง ที่ว่าทำใจให้เหมือนแผ่นดินนั้น คือว่าให้วางใจเสีย อย่าเอื้อเพื่ออาลัยว่าใจของตน ให้ระลึกอยู่ว่า ตัวมาอาศัยอยู่ไปชั่วคราวเท่านั้น เขาจะนึกคิดอะไรก็อย่าตามเขาไป ให้เข้าใจอยู่ว่า เราอยู่ไปคอยวันตายเท่านั้น ประโยชน์อะไรกับวัตถุข้าวของและตัวตน อันเป็นของภายนอก แต่ใจซึ่งเป็นของภายในและเป็นของสำคัญ ก็ยังต้องให้ปล่อย ใหวาง อย่าถือเอาว่าเป็นของ ๆ ตัว กล่าวไว้แต่พอให้เข้าใจเพียงเท่านี้โดยสังเขป

การปล่อยวางจิต คือ ให้ละโลก โกรธ หลง

ดูกรอานนท์ คำที่ว่าให้ปล่อยวางจิตใจนั้น คือว่าให้ละความโลภ ความโกรธ ความหลง ปล่อยเสีย ซึ่งการร้ายและการดีที่บุคคลนำมากล่าว มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ อายำยินดี อายำยินร้าย แม้ปัจจัยเครื่องบริโภค เป็นต้นว่า อาหารการกิน ผ้าผ่อน เครื่องนุ่งห่ม แลที่อยู่ที่นอน เกสัชสำหรับแก้โรค ก็ให้ละความโลภ ความหลงในปัจจัยเหล่านั้นเสีย ให้มีความมักน้อยในปัจจัย แต่มิใช่ว่าจะห้ามเสียว่า ไม่ให้กิน ไม่ให้นุ่งห่ม ไม่ให้อาศัยในสถานที่ ไม่ให้กินหยูกกินยา เช่นนั้นก็ห้ามมิได้ คือ ให้ละความโลภในปัจจัยเท่านั้น คือว่า เมื่อได้อย่างดีอย่างประณีต ก็ให้บริโภคอย่างดีอย่างประณีต ได้อย่างเลวทรามต่ำช้า ก็ให้บริโภคอย่างเลวทรามต่ำช้า ตามมีตามได้ ไม่ให้ใจชุ่มมัวด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างนี้แล ชื่อว่าปล่อยวางใจเสียได้ ถ้ายังเลือกปัจจัยอยู่ คือ ปล่อยให้ความโลภ ความโกรธ ความหลงเข้าครอบงำ เพราะเหตุแห่งปัจจัย ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ชื่อว่ายังถือจิตใจอยู่ ยังไม่ถึงพระนิพพานได้เลย ถ้าละความโลภ โกรธ หลง ในปัจจัยนั้นได้แล้ว จึงชื่อว่าทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดิน เป็นอันถึงพระนิพพานได้โดยแท้ มีคำสอดเข้ามาในนี้ว่าเหตุใดจึงมิให้ถือใจเมื่อไม่ให้อือเช่นนั้น จะให้เอาใจไปไว้ที่ไหน เพราะไม่ใช่ใจของคนอื่น เป็นใจของตัวเองแท้ๆ ที่จะเป็นอยู่ได้ทุกวันนี้ ก็เพราะมีใจนี้เอง ถ้าไม่มีใจนี้แล้วก็ตายเท่านั้น จะให้วางใจเสียแล้ว จะรู้จะเห็นอะไร?

จิตใจไม่ใช่ของเรา ถ้าถึงพระนิพพานแล้ว ต้องวางจิตใจคืนไว้ให้แก่โลกตามเดิม

มีคำวิชันว่า ผู้ที่เข้าใจว่า ใจนั้นเป็นของๆ ตัวจริง ผู้นั้นก็เป็นคนหลง ความจริงไม่ใช่จิตของเราแท้ ถ้าหากเป็นจิตใจของเราแท้ก็คงบังคับได้ตามประสงค์ว่า อย่าให้แก่ อย่าให้ตาย ก็คงจะได้สักอย่าง เพราะเป็นของตัว อันที่แท้จิตใจนั้นหากเป็นลมอันเกิดอยู่สำหรับโลก ไม่ใช่จิตใจของเรา โลกเขาตั้งแต่งไว้ก่อนเรา เราจึงเข้ามาอาศัยอยู่กับลม จิตใจ ณ กาลภายหลัง ถ้าหากว่า เป็นจิตใจของเรา เราพาเอามาเกิด ครั้น เกิดขึ้นแล้วจิตใจนั้นก็หมดไป ใครจะเกิดขึ้นมาได้อีก นี่ไม่ใช่จิตใจของใครสักคน เป็นของมีอยู่สำหรับโลก ผู้ใดจะเกิดก็ถือเอาลมนั้นเกิดขึ้น ครั้นได้แล้ว ก็เป็นจิตของตน ที่จริงเป็นของสำหรับโลกทั้งสิ้น ที่ว่าจิตใจของตัวนั้น ก็เพียงให้รู้ซึ่งการบุญ การกุศล การบาป การอกุศล และเพียงให้รู้ทุกข์ สุข สวรรค์ แลพระนิพพาน ถือไว้ให้ถึงที่สุดเพียงพระนิพพานเท่านั้น ถ้าถึงพระนิพพานแล้ว ต้องวางจิตใจคืนไว้ให้แก่โลกตามเดิมเสียก่อน ถ้าวางไม่ได้ เป็นโทษ ไม่อาจถึงพระนิพพานได้ มีคำแก้ไว้อย่างนี้

ตทหนตรี ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนท ดุกรอนนท บุคคลทั้งหลายที่หลงขึ้นไปบังเกิดใน
รูปพรหมอันปราศจากความรู้เห็น ก็ล้วนแต่บุคคลผู้ปรารถนาพระนิพพาน แต่ไม่รู้จักรวางใจให้สิ้นให้หมดทุกข์นั้นเอง ไม่
รู้จักรวางจิตวิญญาณอันตนเข้ามาอาศัยอยู่ด้วยกับลมของโลก ทำความเข้าใจว่าเป็นจิตของตัวเอง และเข้าใจว่าพระนิพพานมีอยู่ในเบื้อง
บนนั้น ตัวก็นึกเข้าใจเอาจิตของตัวเองขึ้นไปเป็นสุขอยู่ในที่นั้น ครั้นตายแล้ว ก็เลยพาเอาตัวขึ้นไปอยู่ในที่อื่นไม่มีรูป ตามที่จิตตนนึกไว้
นั้น

ดุกรอนนท ผู้ที่หลงขึ้นไปอยู่ในรูปพรหมแล้ว แลจักได้ถึงโลกุตระนิพพานนั้นช้านานยิ่งนักเพราะว่าอายุของรูป
พรหมนั้นยืนนัก จะนับว่าเท่านั้นเท่านั้นมีอาจนับได้ จึงชื่อว่านิพพานโลกีย์ต่างกัน แต่มีได้ดับวิญญาณเท่านั้น ถ้าหากดับวิญญาณ
ก็เป็นพระนิพพานโลกุตระได้ ส่วนความสุขความสำราญในพระนิพพานทั้ง ๒ นั้น ก็ประเสริฐเลิศโลกเสมอกันไม่ต่างกัน แต่
นิพพานโลกีย์เป็นนิพพานที่ไม่สิ้นสุดเท่านั้น เมื่อสิ้นอำนาจของฌานแล้ว ยังต้องมีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ร้ายแลดี คุณแล
โทษสุขแลทุกข์ ยังมีอยู่เต็มที เพราะเหตุนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งจะปรารถนานิพพานพรหมไม่มีเลย ย่อมมุ่งต่อโลกุตระนิพพานด้วยกัน
ทั้งนั้น แต่ไม่รู้จักรปล่อยวาง วิญญาณจึงหลงไปเกิดเป็นรูปพรหม ส่วนโลกุตระนิพพานนั้นปราศจากวิญญาณ วิญญาณยังมีที่ใด
ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็มีอยู่ในที่นั้น โลกุตระนิพพานปราศจากวิญญาณ จึงไม่มีเกิด ไม่มีแก่ ไม่มีเจ็บ ไม่มีตาย มีแต่ความสุข
สบายปราศจากอาภิส หากความสุขอันใดจะมาเปรียบด้วยพระนิพพานไม่มี ขึ้นชื่อว่า ความเกิด ความตาย ความร้าย ความดี บาป
บุญ คุณ โทษ สุข ทุกข์ ความทุกข์ยาก ลำบาก เข็ญใจ ทุกข์ โศก โรด ภัย ไข้ เจ็บ สิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่มีในพระนิพพานเลย
พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้าฯ อานนท ดังนี้แล

ตทหนตรี ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนท ดุกรอนนท บุคคลผู้ปรารถนาพระนิพพานแต่ยัง
ปล่อยวางใจไม่ได้ ยังอาลัยถึงความสุขอยู่ คิดว่าพระนิพพานอยู่ที่นั่นที่นี้ จะเอาจิตแห่งตนไปเป็นสุขในที่แห่งนั้น ครั้นจักปล่อย
วางใจเสียก็กลัวว่าจะไม่มีอันใดนำไปให้เป็นสุข ถือใจอาลัยสุข เหตุนี้จึงมิได้พ้นพระนิพพานพรหม ดุกรอนนท เราตถาคตแสดง
ว่าให้ปลงใจ ให้วางใจนั้น เราชี้ข้อสำคัญเอาที่สุดมาแสดงเพื่อให้รู้ให้เข้าใจได้ง่าย การวางใจ ปลงใจนั้นคือ วางสุข วางทุกข์ วาง
บาป บุญ คุณ โทษ วางโลก โกรธ หลง วางลาภยศ นิหทา สรรเสริญ ทั้งหมดทั้งสิ้นเหมือนดังไม่มีหัวใจ จึงชื่อว่าทำให้
เหมือนแผ่นดิน ถ้ายังทำไม่ได้ อย่าหวังว่าจักได้โลกุตระนิพพานเลย ถ้าทำตัวให้เหมือนแผ่นดินได้ในกาลใด พึงหวังเกิดซึ่งโล
กุตระนิพพาน คงได้คงถึงในกาลนั้น โดยไม่ต้องสงสัย พระนิพพานเป็นของได้ด้วยยากยิ่งนัก แสนคนจะได้แต่ละคนก็ที่ยาก

ผู้ปฏิบัติอริยมรรคให้เต็มที่ จึงจะวางใจให้เหมือนแผ่นดินได้

ดุกรอนนท ผู้มิได้กระทำอริยมรรคปฏิบัติให้เต็มที่ ยังเป็นปุถุชนหนาไปด้วยกิเลส หาปัญญามิได้ แลจักวางใจทำตัวให้
เป็นเหมือนแผ่นดินนั้นไม่อาจทำได้เลย เหตุที่เขาวางใจไม่ได้ ก็เพราะเขายังถือตัว ถือใจอยู่ว่าเป็นของๆ ตัวแท้ จึงต้องทรมาณทน
ทุกข์อยู่ในโลก เวียนว่ายตายเกิดแล้วๆ เล่าๆ ไม่มีสิ้นสุด ดุกรอนนท ผู้ที่วางใจทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดินได้นั้น มีแต่บุคคล
ผู้เป็นนักปราชญ์ และเป็นสัตบุรุษจำพวกเดียวเท่านั้น เพราะท่านไม่ถือตนถือตัว ท่านวางใจเป็นเป็นเหมือนแผ่นดินได้
ท่านจึงถึงพระนิพพาน ส่วนผู้ที่ถือตัวถือใจปล่อยวางมิได้นั้น ล้วนแต่เป็นคนโง่เขลาสิ้นเท่านั้น บุคคลที่เป็นสัตบุรุษ ท่านเห็นแจ้ง
ชัดซึ่งอนัตตา ท่านถือใจของท่านไว้ ก็เพียงแต่ให้รู้บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ แลไม่ใช่ประโยชน์ รู้ศีล ทาน การกุศล แลอกุศล รู้
ทางสุข ทางทุกข์ ไนมนุषย์ และสวรรค์ และพระนิพพานเท่านั้น ครั้นถึงที่สุด ท่านก็ปล่อยวางเสียตามสภาวะแห่งอนัตตา ส่วนคน
โง่เขลาเห็นถือตนถือตัว ถือว่าร่างกายเป็นอัตตาตัวตน จึงปล่อยวางมิได้

ดุกรอนนท อันว่าบุคคลที่ถือใจนั้น ย่อมเป็นคนมักโลก มักโกรธ มักหลง บุคคลจำพวกใดที่ตกอยู่ในอำนาจแห่ง
ความโลภ ความโกรธ ความหลงนั้น จะเป็นนักบวชก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม ก็หาความสุขมิได้ เบื้องหน้าแต่ตายไป ก็หา
ความสุขในมนุษยแลสวรรค์มิได้เลย ย่อมมีอบายเป็นที่ไป ณ เบื้องหน้าโดยแท้ ดุกรอนนท บุคคลทั้งหลาย ผู้ปรารถนาเข้าสู่
พระนิพพาน จงวางเสียซึ่งใจ อย่าอาลัยความสุข การวางใจก็คือการวางสุข วางทุกข์ แลบาป บุญ คุณ โทษ ร้าย ดี ซึ่งเป็นของ
สำหรับโลกนี้เสียให้สิ้น สิ่งเหล่านี้สร้างไว้สำหรับโลกนี้เท่านั้น เมื่อต้องการพระนิพพานแล้ว ต้องปล่อยวางไว้ในโลกนี้สิ้นทั้งนั้น จึงจะ
ได้ความสุขในพระนิพพานแล้ว ต้องปล่อยวางไว้ในโลกนี้สิ้นทั้งนั้น จึงจะได้ความสุขในพระนิพพาน ซึ่งเป็นความสุขอย่างยิ่ง เป็น
ความสุขอันหาส่วนเปรียบมิได้

ผู้จะถือเอาความสุขในนิพพาน ต้องวางความสุขในโลกีย์ให้หมด

ดูกรอานนท์ เมื่อจะถือเอาความสุขในพระนิพพานแล้ว ก็ให้วางใจในโลกีย์นี้เสียให้หมดสิ้น อันว่าความสุขในโลกีย์ก็มีอยู่แต่อินทรีย์ทั้ง ๖ นี้เท่านั้น ในอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้นยกเอาใจไว้เป็นเจ้า เอาประสาททั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย นั้นเป็นกามคุณทั้ง ๕ ประสาททั้ง ๕ นี้เองเป็นผู้แต่งความสุขให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช

ประสาทตานั้น เขาได้เห็น ได้ดู รูปวัตถุสิ่งของอันตึงามต่าง ๆ ก็นำความสุขไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช

ประสาทหูนั้น เมื่อเขาได้ยิน ได้ฟัง ศัพท์สำเนียงเสียงที่ไพเราะ เป็นที่ชื่นชมทั้งปวง ก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช

ประสาทจมูกนั้น เมื่อเขาได้จับชมดมกลิ่นสุคันธรสของหอมต่าง ๆ ก็นำความสุขไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช

ประสาทลิ้นนั้น เมื่อเขาบริโภคอาหารอันโอชะรสพิเศษต่าง ๆ ก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช

ประสาทกายนั้น เมื่อเขาได้ถูกต้องฟูกเบาะเมาะหมอนแลนุ่นนุ่มประดับประดาเครื่องกฤษณ์อันสวยงาม แลบริโภคกามคุณ ก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่พระยาจิตตราช

เจ้าพระยาจิตตราชนั้นก็คือใจนั่นเอง

ส่วนใจนั้นเป็นใหญ่ เป็นผู้คอยรับความสุขสนุกสนานอย่างเดียวกับเท่านั้น ส่วนประสาททั้ง ๕ เป็นผู้ที่รับนำความสุขไปให้แก่ใจ **ประสาททั้ง ๕** จึงชื่อว่ากามคุณ ส่วนความสุขในโลกีย์ มีแต่กามคุณทั้ง ๕ นี้เท่านั้น จะเป็นเจ้าประเทศราชในบ้านน้อยเมืองใหญ่ ตลอดขึ้นไปจนถึงเทวโลก ก็มีแต่กามคุณทั้ง ๕ เท่านั้น

ดูกรอานนท์ ผู้ที่จะนำตนไปให้เป็นสุขในพระนิพพาน ต้องวางเสียซึ่งความสุขในโลกีย์ ถ้าวางไม่ได้ก็ไม่ได้อะไรความสุขในพระนิพพานเลย ถ้าวางสุขในโลกีย์มิได้ก็ไม่พ้นทุกข์ ด้วยความสุขในโลกีย์เป็นความสุขที่เจืออยู่ด้วยทุกข์ ครั้นเมื่อถือเอาสุขก็คือถือเอาทุกข์นั่นเอง ครั้นไม่วางสุขก็คือไม่วางทุกข์นั่นเอง จะเข้าใจว่าเราจะถือเอาแต่สุข ทุกข์ไม่ต้องการดังนี้ไม่ได้เลย เพราะสุขทุกข์เป็นของเนื่องอยู่ด้วยกัน ถ้าไม่วางสุขเสียก็เป็นอันไม่พ้นทุกข์

ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายผู้ที่จะรู้ว่าสุขทุกข์ติดกันอยู่นั้นหายากยิ่งนัก มีแต่เราตถาคตผู้ประกอบด้วยทศพลญาณเท่านั้น บุคคลทั้งหลายที่ยังเป็นปุถุชนคนโง่เขลาเหล่านั้น ทำความเข้าใจว่า สุขก็มีอยู่ต่างหาก ทุกข์ก็มีอยู่ต่างหาก ครั้นเราถือเอาสุข เราก็ได้สุข เราก็ไม่ถือเอาทุกข์ ทุกข์ก็ไม่มี ดังนี้ เพราะเหตุที่เขาไม่รู้ว่าสุขกับทุกข์ติดกันอยู่ เขาจึงไม่พ้นทุกข์ เมื่อผู้ใดอยากพ้นทุกข์ก็ให้วางสุขเสีย ก็เป็นอันละทุกข์วางทุกข์ด้วยเหมือนกัน ใครเล่าจะมีความสามารถปราศสุขทุกข์ออกจากกันได้ แม้แต่เราตถาคตก็ไม่มีอำนาจวิเศษที่จะปราศจากกันได้ ถ้าหากเราตถาคตปราศสุขแลทุกข์ออกจากกันได้ เรา จะปรารถนาเข้าสู่พระนิพพานทำไม เราจะถือเอาแต่สุขอย่างเดียว เสวยแต่ความสุขอยู่ในโลกเท่านั้น ก็เป็นอันสุขสบายพออยู่แล้ว นี่ไม่เป็นเช่นนั้น เราแสวงหาความสุขโดยส่วนเดียวไม่มีทางที่จะพึงได้ เราจึงวางสุขเสีย ครั้นวางสุขแล้ว ทุกข์ไม่ต้องวาง ก็หายไปเอง อยู่กับเราไม่ได้ เราจึงสำเร็จพระนิพพาน พ้นจากกองทุกข์ ด้วยประการดังนี้

ดูกรอานนท์ อันสุขในโลกีย์นั้น ถ้าตรวจตรองให้แน่นอนแล้วก็เป็กองแห่งทุกข์นั่นเอง เขาหากเกิดมาเป็นมิตรติดกันอยู่ ไม่มีผู้ใดจักปราศออกจากกันได้ เราตถาคตกลัวทุกข์เป็นอย่างยิ่ง หาทางชนะทุกข์มิได้ จึงปรารถนาเข้าสู่พระนิพพาน เพราะเหตุกลัวทุกข์นั้นอย่างเดียว พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล

ผู้จะถึงพระนิพพาน ต้องพ้นจากกุศลธรรมและอกุศลธรรม

ตทหนฺตรึ ล่าดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ กุศลธรรมและอกุศลธรรมนั้นได้แก่กองกิเลส ๑,๕๐๐ นั้นเอง อัพยาทถธรรมนั้น คือ องค์พระนิพพาน ครั้นพ้นจากกองกุศลธรรมและอกุศลธรรมนั้นแล้ว จึงเป็นองค์แห่งพระอรหันต์ และพระนิพพานโดยแท้ ถ้ายังไม่พ้นจากกุศลแลอกุศลตราบใด ก็ยังไม่เป็นอัพยาทถธรรมนั้น คือยังไม่เป็นองค์พระอรหันต์ ยังไม่เป็นองค์พระนิพพานได้ ดูกรอานนท์ กุศลนั้นได้กองสุข อกุศลนั้นได้แก่กองทุกข์ กองสุขแลกองทุกข์นั้น หากเป็นของเกิดติดเนื่องอยู่ด้วยกัน ไม่มีใครจักปราศให้แตกออกจากกันได้ ครั้นถือเอากุศลคือกองสุขแล้วส่วนอกุศลคือกองทุกข์นั้น แม้ไม่ถือเอาก็เป็นอันได้อยู่เอง

ดูกรอานนท์ **เมื่อบุคคลต้องการพระนิพพาน ก็ให้วางเสียซึ่งความสุขนั้นก่อน ความสุขในโลกีย์นั้นเอง ชื่อว่ากุศล จึงจักถึงพระนิพพาน ถ้าหากว่าไม่มีความสามารถ คือไม่อาจทำพระนิพพานให้แจ้งได้ ก็ให้ยึดเอากุศลนั้นไว้ก่อน พอให้ได้ความสุขในมนุษย์แลสวรรค์** แต่จะให้พ้นทุกข์นั้นไม่ได้ เมื่อรู้ว่าคุณตาจักพ้นทุกข์ไม่ได้ ก็ให้ยึดเอากุศลนั้นไว้เป็นสะพานสำหรับไต่ไปสู่ความสุข ถ้ารู้ว่าตนยังไม่พ้นทุกข์ข้ามมาวางกุศลเสียก็ยิ่งซ้ำร้าย เพราะเมื่อวางกุศลเสียแล้ว ตนก็จักเข้าไปกองอกุศลคือกองบาปเท่านั้น เมื่อตกเข้าไปในกองอกุศล อกุศลนั้นก็จักนำตัวไปทนทุกข์เวทนาในอบายภูมิทั้ง ๔ หากความสุขในโลกมิได้เลย เพราะเหตุนั้นเมื่อตนยังไม่ถึงพระนิพพานก็ให้บำเพ็ญบุญกุศลไว้พอจะได้อาศัยเป็นสุขสบายไปในชาตินี้แลชาติหน้า ภาหุเต ข้าแต่พระอรียกัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้

จิตและตัณหาเป็นที่มาของสุขและทุกข์ ซึ่งต้องวางให้หมดจึงจะถึงนิพพานได้

ตพทนต์รึ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนท ดูกรอานนท์ เราตถาคตจักแสดงในข้ออันเป็นที่สุดแต่โดยย่อๆ พอให้เข้าใจง่าย ที่สุดนั้นก็คือ จิตกับตัณหา จิตนั้นจำแนกออกไปเรียกว่ากองกุศลคือกองสุข ตัณหาที่จำแนกออกไปเรียกว่า กองอกุศลคือกองทุกข์ ต้นเหง้าเค้ามูลแห่งกองทุกข์นั้น ก็คือจิตและตัณหาทั้งสอง จิตเป็นผู้คิดให้ได้เป็นดีมีสุขขึ้น ส่วนตัณหาที่ให้เกิดตามเห็นตาม จิตมีความสุขมากขึ้นเท่าใด ตัณหาที่ให้เกิดทุกข์ตามมากขึ้นไปเท่าไร ดูกรอานนท์ แต่เบื้องต้นเมื่อเราตถาคตยังไม่รู้แจ้งว่า สุขแลทุกข์อยู่ติดต่อกัน เราก็ถือเอากุศลจิตอันเดียวหมายจักให้เป็นสุขอยู่ทุกเมื่อ ส่วนทุกข์จักไม่ให้มา ก็ตั้งหน้าบำเพ็ญกุศลจิตเรื่อยไป เมื่อได้สุขเท่าใด ทุกข์พลอยเกิดมีเท่านั้น ครั้นภายหลังเราพิจารณาด้วยญาณจักขุปัญญา แลเห็นแจ้งชัดว่าสุขแลทุกข์ติดต่อกัน ครั้นรู้แจ้งแล้วก็ตรีกตรองหาอุบายที่จะกำจัดสุขแลทุกข์ให้พรากออกจากกันนั้น แสนยากแสนลำบากเหลือกำลัง จนสิ้นปัญญา หาทางไปทางมาไม่ได้ เราตถาคตจึงวางเสียซึ่งสุขคืนให้แก่ทุกข์คือวางใจให้แก่ตัณหา ครั้นเราวางใจให้แก่ตัณหาแล้วความสุขในพระนิพพานก็เลยเข้ามารับเราให้ถึงนิพพานดับในขณะนั้น พร้อมกับด้วยเราวางใจไว้ให้แก่ตัณหา ดูกรอานนท์ เมื่อวางใจได้จึงเป็นอภัยกฤต จึงเรียกชื่อว่าถือเอาอภัยกฤตเป็นอารมณ์ เป็นองค์พระอรหันต์ คือได้เข้าถึงอยู่ในพระนิพพานด้วยอาการดังนี้

อรหันต์หรือการเข้าถึงพระนิพพาน เป็นของมีไว้สำหรับโลก

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์สืบต่อไปอีกว่า อานนท ดูกรอานนท์ **อันว่าอรหันต์ จะต้องมีจำ เพราะแต่เราตถาคตพระองค์เดียวก็หามิได้ ย่อมมีเป็นของสำหรับโลก สำหรับไว้โปรดสัตว์โลกทั่วไปไม่ใช่ของแห่งเราตถาคตแลของผู้หนึ่งผู้ใดเลย** ดูกรอานนท์ เราตถาคตเป็นผู้ไกลจากกิเลสแล้ว จึงได้ซึ่งพระอรหันต์ บุคคลผู้ใดปราศจากกิเลสแล้ว บุคคลผู้นั้นก็เป็นผู้ได้พระอรหันต์เสมอกันทุกคน บุคคลผู้ใดที่ยังไม่ปราศจากกิเลส ถึงแม้จักอ้อนวอนเราตถาคตว่า อรหันต์ อรหันต์ ดังนี้ จนถึงวันตาย ก็ไม่อาจได้ซึ่งพระอรหันต์เลย เป็นแต่กล่าวด้วยปากเปล่าๆ เท่านั้น แลมาเข้าใจว่า การละกิเลสได้หรือไม่ได้นั้นไม่เป็นประมาณ เมื่อได้อ้อนวอนหาซึ่งองค์พระอรหันต์เจ้าด้วยปากด้วยใจแล้ว พระอรหันต์เจ้าก็จักนำตนให้เข้าสู่พระนิพพาน เข้าใจเสียอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นคนหลงแท้ แม้เมื่อตนยังไม่พ้นลามกมลทินแห่งกิเลส แล้วไปอ้อนวอนพระอรหันต์ที่หมดมลทินกิเลสให้มาตั้งอยู่ในตัวตนอันแปดเปื้อนด้วยลามกมลทินแห่งกิเลส จักมีทางได้มาแต่ไหน เปรียบเหมือนดังมีสระอยู่สระหนึ่ง เต็มไปด้วยของเน่าของเหม็นสารพัดทั้งปวงเป็นสระมีน้ำเน่าเหม็นสาบเหม็นคาวน่าเกลียดยิ่งนัก และมีบุรุษคนหนึ่งตกอยู่ในสระนั้น หากว่าบุรุษคนนั้นร้องเรียกให้ อานนท์ลงไปอยู่ในสระน้ำเน่ากับเขาด้วย อานนท์จักไปอยู่ด้วยกับเขาหรือ ดูกรอานนท์ เราจักบอกให้สิ้นเชิง ถ้าอานนท์ลงไปอยู่ในสระกับบุรุษผู้แปดเปื้อนด้วยน้ำเน่า ได้ดังนั้น องค์พระอรหันต์เจ้าก็อาจไปตั้งอยู่กับบุรุษผู้แปดเปื้อนด้วยกิเลสได้เหมือนกัน ถ้าอานนท์ลงไปอยู่กับบุรุษแปดเปื้อนไม่ได้ องค์พระอรหันต์เจ้าก็ไม่อาจไปตั้งอยู่กับบุคคลผู้แปดเปื้อนด้วยราคะกิเลสได้เหมือนกันเช่นนั้น

ดูกรอานนท์ ท่านจะลงไปอยู่กับด้วยบุรุษแปดเปื้อนได้หรือไม่ มีพุทธปฏิภาตริสถาม ฉะนี้ ข้าฯ อานนท์จึงกราบทูลว่า ลงไปอยู่ด้วยไม่ได้ ถ้าท่านไม่ลงไป บุรุษผู้นั้นก็กล่าววิงวอนท่านอยู่ร่ำไป จะสำเร็จหรือไม่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าข้าพระองค์ไม่ลงไป บุรุษผู้นั้นก็ทำอะไรแก่ข้าพระองค์ไม่ได้ ความปรารถนาก็ไม่สำเร็จ เป็นแต่วิงวอนอยู่เปล่าๆ เท่านั้นเอง ดูกรอานนท์ ข้าอุปมานี้ฉะฉินใด บุรุษผู้จมอยู่ในน้ำนั้นเปรียบเหมือนบุคคลผู้ไม่ปราศจากมลทินลามกแห่งกิเลส พระอรหันต์เปรียบเหมือนตัวของอานนท์ อานนท์ไม่ลงไปอยู่กับด้วยบุรุษแปดเปื้อนฉะฉินใด พระอรหันต์ท่านก็ไม่ไปอยู่กับบุคคลผู้แปดเปื้อนด้วยกิเลสฉะฉินนั้น แม้จักวิงวอนด้วยปากด้วยใจสักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ พระอรหันต์ท่านเป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้พ้นทุกข์แล้ว ท่านไม่ห้อมเข้าไปหาบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเลย ครั้นบุคคลผู้ใดปรารถนาความสุขแล้วจึงห้อมตัวเข้าไปหาท่าน ท่านก็โปรดให้ได้ความสุขทุกคน จะเข้าใจว่าพระอรหันต์ท่านเลือกหน้าเลือกบุคคล จักติเตียนอย่างนั้นไม่ควร ถ้าแลผู้ใดพ้นกิเลสแล้วพ้นสตูกามได้แล้ว ชื่อว่าห้อมตัวเข้าไปหาท่าน ท่านก็โปรด

นำเข้าสู่พระนิพพานเสวยสุขอยู่ด้วย ท่านไม่เลือกหน้าเลือกบุคคลเลย เป็นแต่ผู้จมอยู่ด้วยกิเลสมาก ละกิเลสไม่ได้ ชื่อว่าไม่น้อมตัวเข้าไปหาตนเอง

ดูกรอานนท์ ถึงตัวเรตถาคตก็ต้องน้อมตัวเข้าไปหาท่าน ท่านจึงโปรดให้ตถาคตนี้ได้เป็นครูแก่โลกเห็นปานดังนี้ เพราะว่าพระอรหันต์เป็นผู้ดี แลจักให้ท่านเข้าไปคบหาคนชั่วนั้นเป็นไปไม่ได้ แลผิดธรรมเนียมด้วย สมควรแก่ผู้เลวทรามต่ำช้าจะเข้าไปหาท่านผู้ดีผู้สูงศักดิ์โดยส่วนเดียว ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล

ตทหนุตรึ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบไปอีกว่า อานนท ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ปรารถนาซึ่งพระอรหันต์ ก็พึงยกตัวแลห้ามใจให้ห่างไกลจากกองกิเลส เพราะพระอรหันต์ท่านเป็นผู้ไกลจากกิเลส จะบริกรรมแต่ด้วยปากด้วยใจว่า อรหันต์ ๆ แล้วเข้าไปหาท่านได้พระอรหันต์ เห็นว่าเป็นบุญเป็นกุศล จักได้ความสุขในมนุษย์แลสวรรค์แลพระนิพพานจะทำความเข้าใจอย่างนี้ไม่สมควร พระนามชื่อว่าพระอรหันต์ เราบอกไว้ให้รู้ว่าผู้ไกลจากกิเลส จะถือเอาแต่พระนามว่าอรหันต์ ๆ แล้วเข้าไปหาท่านได้สำเร็จเช่นนี้ไม่ควร เพราะคำว่าอรหันต์ ไคร ๆ ก็กล่าวได้ จะมีเป็นพระอรหันต์กันเต็มโลกหรือ ดูกรอานนท์ พระอรหันต์ก็คือเรตถาคตนี้เอง เหตุที่เราปราศจากกิเลส ละกิเลสสิ้นแล้ว เราจึงได้ถึงที่สุดแห่งพระอรหันต์ องค์พระอรหันต์กับเรตถาคตก็หากเป็นอันเดียวกัน จะร้องเรียกพระอรหันต์ว่าเป็นเรตถาคตก็ไม่ผิด หรือจะร้องเรียกเรตถาคตเป็นพระอรหันต์ก็ไม่ผิด ผู้ใดละกิเลสได้สิ้นเชิงแล้ว ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าถึงที่สุดแห่งพระอรหันต์สิ้นด้วยกัน จะได้ถึงพระอรหันต์เรตถาคตองค์เดียวหาไม่ได้ จงเข้าใจองค์แห่งพระอรหันต์ ดังเรตถาคตแสดงมานี้เถิด ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล

กิเลสและตัณหา ล่องลงให้จิตไม่หลงพ้นจากวิภังสา

ตทหนุตรึ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบไปอีกว่า อานนท ดูกรอานนท์ สิ่งที่ทำให้สัตว์โลกเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวิภังสาทรมาณทุกข์อยู่ในนรกแลกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานแล้ว ๆ เล่า ๆ ไม่รู้สิ้นสุดนี้ มิใช่สิ่งอื่น คือตัวกิเลสแลตัณหา ล่องลงให้ดวงจิตของสัตว์ทั้งหลาย มิให้พ้นทุกข์ภัยในวิภังสาทรมาณ และมีได้ถึงพระนิพพานได้ ถ้าผู้ใดมิได้รู้กองแห่งกิเลสแล้ว ผู้นั้นก็จักประสบภัย ได้รับทุกข์ในอบายภูมิทั้ง ๔ มิได้มีเวลาสิ้นสุด ดูกรอานนท์ จงจับตัวตัณหาให้ได้ ถ้าจับได้แล้ว เมื่อตัวต้องทุกข์ ก็จักเห็นได้ว่าตัวเป็นหนอตตา ถ้าจับไม่ได้ก็เห็นตัวเป็นหนอตตาไม่ได้ บุคคลทั้งหลายที่มาเป็นสานุศิษย์แห่งพระตถาคตนี้ ก็มีความประสงค์ด้วยพระนิพพาน การที่เราจะรู้ว่าดีหรือชั่วกว่ากัน ก็แล้วแต่กิเลสเป็นผู้ตัดสิน ด้วยว่าพระนิพพานเป็นที่ปราศจากกิเลสตัณหา ถ้าผู้ใดเบาบางจากกิเลสตัณหา ผู้นั้นก็เป็นผู้ดียิ่งกว่า ผู้ยังหนาอยู่ด้วยกิเลสตัณหา ผู้ใดตั้งอยู่ในหิโศศีล คือศีล ๕ ผู้นั้นชื่อว่ายังหนาอยู่ด้วยกิเลส แต่ได้ชื่อว่าเป็นผู้บางจากกิเลสได้ชั้นหนึ่ง ถ้าตั้งอยู่ในอุโบสถศีล คือศีล ๘ ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๒ ชั้น ถ้ามาตั้งอยู่ในทศศีล คือศีล ๑๐ ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๓ ชั้น ผู้เข้ามาตั้งอยู่ในศีลพระปาติโมกข์ คือศีล ๒๒๗ ผู้นั้นได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ ๔ ชั้น ผลอันสูงส่งก็เป็นลำดับขึ้นไปตามศีลนั้น ผู้ที่มีศีลน้อย อานิสงส์ก็น้อย ผู้ที่มีศีลมาก อานิสงส์ก็มากขึ้นไปตามส่วนของศีล บุคคลผู้ที่มีได้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ถึงจะมีความรู้ความฉลาดมากมายสักเท่าใดก็ดี ก็ไม่ควรจะกล่าวคำประมาทแก่ผู้ที่มีศีล ๕ ผู้ที่มีศีล ๕ ก็ควรยินดีแต่เพียงชั้นศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาทในท่านผู้ที่มีศีล ๘ ผู้ที่มีศีล ๘ ก็ควรยินดีแต่เพียงศีลของตนไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาทในท่านที่มีศีล ๑๐ ผู้ที่มีศีล ๑๐ ก็ควรยินดีอยู่ในชั้นศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาทในท่านที่มีศีลพระปาติโมกข์ ถ้าขึ้นกล่าวโทษติเตียนท่านที่มีศีลยิ่งกว่าตน ชื่อว่าเป็นคนหลง เป็นคนห่างจากทางสุขในมนุษย์แลสวรรค์ และพระนิพพานแท้

ผู้มีความรู้ความฉลาดสักปานใด ไม่ควรถือตัวว่าเป็นผู้ยิ่งกว่าผู้มีศีล

ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่มีศีล ปราศจากการรักษาศีล ไม่ควรกล่าวซึ่งคำประมาทแก่ท่านผู้มีศีล ตัวตั้งอยู่ภายนอกศีล แล้วมาเข้าใจว่า ตัวเป็นผู้ดีกว่าท่านผู้มีศีล แล้วกล่าวคำสบประมาทดูหมิ่นในท่านผู้มีศีล บุคคลจำพวกนั้นชื่อว่าเป็นเจ้ามิชฉาทิฎฐิใหญ่ ชื่อว่าเป็นคนหลงทาง เป็นผู้ห่างจากความสุขในมนุษย์ และสวรรค์ ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ตั้งอยู่ภายนอกศีลนั้นได้ชื่อว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในระหว่างกองกิเลส ยังเป็นผู้หนาแน่นอยู่ด้วยกิเลส แม้จะเป็นผู้มีความรู้ความฉลาดมากมายสักปานใดก็ตาม ก็ไม่ควรจะถือตัวว่าเป็นผู้ยิ่งกว่าผู้มีศีล เหตุว่าผู้ที่ไม่มีความรู้ความฉลาดมากมายสักปานใดก็ตาม ผู้ที่มีศีลชื่อว่าไกลต่อพระนิพพานอยู่แล้ว ถึงจะไม่รู้อะไร รู้แต่เพียงถือศีลเท่านั้น ก็ยังดีกว่าผู้ไม่มีศีลอยู่นั่นเอง เพราะท่านเป็นผู้บางจากกิเลส บุคคลผู้หนาแน่นไปด้วยกิเลส แม้จะเป็นผู้รู้มากแตกฉานในข้อธรรมแลข้อธรรมประการใดก็ตาม ก็ควรที่จะทำความเคารพยำเกรงในท่านที่มีศีล จึงจะถูกต้องตามคลองธรรมที่เป็นทางพระนิพพาน ถ้าให้ผู้มีศีลเคารพยำเกรงในผู้ที่ไม่มีความรู้ความฉลาดมากมายสักปานใดก็ตาม เป็นความผิด ห่างจากทางพระนิพพานยิ่งนัก ดูกรอานนท์ จะถือเอาความรู้แลความไม่รู้เป็นประมาณที่เดียวไม่ได้ ต้องถือเอาการละกิเลสได้เป็นประมาณ เพราะว่าผู้จะถึงพระนิพพานต้องอาศัยการละกิเลสโดยส่วนเดียว เมื่อละกิเลสได้แล้ว แม้ไม่มีความรู้มาก รู้แต่

เพียงการละกิเลสได้เท่านั้น ก็อาจถึงพระนิพพานได้ อันจักพ้นทุกข์ในนรก และได้เสวยสุขในสวรรค์ และพระนิพพาน ก็เพราะละเสียได้ซึ่งกิเลสอย่างเดียว สิ่งที่ทำให้คนเราได้รับสุขแลทุกข์อยู่ทุกวันนี้ก็เพราะกิเลส ครั้นระดับดับกิเลสได้แล้ว เป็นเหตุให้ได้ประสพสุขแลพ้นจากทุกข์ เมื่อละกิเลสไม่ได้ สุขก็ไม่ได้ ทุกข์ก็ไม่พ้น

การที่จะถึงพระนิพพาน ต้องละกิเลสเสียให้สิ้น

ดูกรอานนท์ การที่จะได้ประสพสุขก็เพราะละกิเลสต่างหาก ที่มีความรู้แต่มิได้ละเสียซึ่งกิเลสย่อมไม่เป็นประโยชน์แม้แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง แก่ผู้มีความรู้นั้น แม้จะรู้มากแสนพระคัมภีร์หรือมีความรู้หาที่สุดมิได้ก็ตามก็รู้อยู่เปล่าๆ จะเอาประโยชน์อันใดอันหนึ่งไม่ได้ และจะให้เป็นบุญเป็นกุศล แลได้เสวยความสุขเพราะความรู้นั้นไม่มี **เรตถาคตโตสสรเสริญผู้ที่มีความรู้มากแต่ไม่มีศีล ผู้ที่มีความรู้น้อยแต่เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีล เราสรรเสริญแลนับถือผู้นั้นว่าเป็นคนดี** ถ้าผู้ใดนับถือผู้มีกิเลสว่าดีกว่าผู้ไม่มีกิเลส บุคคลผู้นั้นชื่อว่าถือศีลเอาต้นเป็นปลาย เอาปลายเป็นต้น เอาสูงเป็นต่ำ เอาต่ำเป็นสูง ถ้าถืออย่างนี้ผิดทางแห่งพระนิพพาน เป็นคนมิจฉาทิฎฐิ **การที่นับถือบุคคลผู้หนาไปด้วยกิเลสดีกว่าผู้ปราศจากกิเลส เราตถาคตโตสสรเสริญเลย บุคคลจำพวกที่บางเบาจากกิเลสใกล้ต่อพระนิพพาน เราตถาคตสรรเสริญ แลอนุญาติให้เคารพนับถือ การที่ทำบุญทำทาน ทำกุศลปรารถนาเพื่อจะให้บุญกุศลนั้นพาดนเข้าสู่พระนิพพาน ถ้าไม่รู้ว่ามีบาปเพ็ญบุญกุศลเพื่อช่วยให้ช่วยระดับดับกิเลส ก็เป็นอันบาปเพ็ญเสียเปล่า ได้ชื่อว่าเป็นคนหลงโลก หลงทางแห่งพระนิพพาน** การที่จะถึงพระนิพพานต้องละกิเลสเสียให้สิ้น ถ้ายังละมิได้ก็ไม่ถึงพระนิพพานถึงจะรู้มากสักเท่าใดก็ตาม ถ้ายังละกิเลสไม่ได้ ก็รู้เสียเปล่าๆ **เรตถาคตตังสาสนาไวไม่ได้หวังเพื่อให้บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งบาปเพ็ญหาประโยชน์อย่างอื่น ตั้งไว้เพื่อประสงค์จะให้บุคคลบาปเพ็ญภาวนา เพื่อให้ระดับดับกิเลสตัณหาท่านั้น การบาปเพ็ญภาวนาเมื่อไม่คิดว่าจะให้ระดับดับกิเลสตัณหาท่านั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นคนหลงโลกหลงทาง**

การรักษาศีล บำเพ็ญภาวนา จะเกิดอานิสงส์จริง เมื่อจะยกตนให้พ้นจากกิเลส

ส่วนกุศลที่เกิดจากการบำเพ็ญภาวนานั้น จะว่าไม่ได้ไม่มีเช่นนั้นก็หาไม่ อันที่จริงเป็นบุญเป็นกุศลโดยแท้ แต่ว่าเป็นทางหลงจากพระนิพพานเท่านั้น **การกระทำความเพียร บำเพ็ญภาวนา ทำบุญ ทำกุศล อย่างใดอย่างหนึ่งมากน้อยเท่าใดก็ตาม ก็ให้รู้ว่าบาปเพ็ญบุญกุศลแลเจริญภาวนาเพื่อระดับดับกิเลสตัณหาท่านั้นให้น้อยลงให้พ้นจากกองกิเลสเหล่านั้น เช่นนี้ชื่อว่าเดินถูกทางพระนิพพานแท้ ดูกรอานนท์ จงพากันประพฤติตามคำสอนที่เราแสดงไว้นี้ ถ้าผู้ใดมิได้ประพฤติตามก็พึงเข้าใจว่า ผู้นั้นเป็นคนนอกพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ข้าพเจ้า อานนท์ตั้งนี้แล้ว จึงทรงแสดงต่อไปอีกว่า ดูกรอานนท์ เราตถาคตบัญญัติศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์ไว้หลายประเภทนั้น ก็เพราะอยากให้สัตว์ยกตนออกจากกองกิเลส ถ้าบุคคลจำพวกใดตั้งอยู่ในศีล ๕ บุคคลจำพวกนั้นก็บางจากกิเลสชั้นหนึ่ง ตั้งอยู่ในศีล ๘ ก็บางจากกิเลส ๒ ชั้น ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ ก็บางจากกิเลส ๓ ชั้น ผู้ตั้งอยู่ในพระปาติโมกข์ ก็บางจากกิเลส ๔ ชั้น **ดูกรอานนท์ บุคคลผู้บำเพ็ญศีลน้อยศีลมากประเภทใดประเภทหนึ่ง ก็เพื่อให้รู้ซึ่งการละกิเลสแลยกตนให้พ้นจากกิเลส เมื่อไม่รู้เช่นนั้นได้ชื่อว่าเป็นคนหลง** ส่วนผลอานิสงส์ที่ได้บำเพ็ญศีลนั้น เราตถาคตได้กล่าวอยู่ว่ามีผลอานิสงส์จริงแต่ว่ามีอานิสงส์น้อยแลผิดจากทางพระนิพพาน **ถ้าเข้าใจว่าการรักษาศีลเพื่อจะยกตนให้พ้นจากกิเลส รักษาศีล ๕ ได้แล้ว จงเพียรพยายามรักษาศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาติโมกข์เป็นลำดับไป เพื่อจะยกตนให้พ้นจากกองกิเลสทีละเล็กทีละน้อยตามลำดับ เมื่อเราตั้งอยู่ในศีลประเภทใดก็ตั้งใจรักษาโดยเต็มความสามารถ รู้ตั้งนี้จึงมีผลอานิสงส์มาก ไม่เป็นคนหลง แลตรงต่อทางพระนิพพานโดยแท้****

ดูกรอานนท์ กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเป็นศิษย์แห่งเรตถาคตนี้ ก็หวังเพื่อความระงับดับกิเลส ไม่อยากเกิดในโลกสืบต่อไป เพราะกิเลสนั้นเป็นเชื้อสายสืบโลก บันดาลบันดาลใจให้ยินดีไปในทางโลก ครั้นเกิดมาแล้วก็ให้เจ็บ ไข้ แก่ ตาย แลให้ฉิบหาย พลัดพรากจากกัน ให้รัก ให้ชัง ให้หืด ให้ตี ให้ด่า ให้อยาก ให้ทุกข์ ให้ยากเข็ญใจ อาการกิริยาแห่งกิเลสเป็นเช่นนั้น **เราตถาคตจึงทรงอนุญาติให้บวช เพื่อความระงับดับกิเลส** ไม่ให้เกิดมีเป็นเชื้อสายสืบโลกต่อไป เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ตั้งใจรักษาศีลเพื่อให้ดับกิเลส แลตรีกตรองหาอุบายเพื่อทำลายกิเลสอันเป็นต้นเค้าให้ขาดสูญ การรักษาศีลพระปาติโมกข์ก็ดี การรักษาข้อวัตรในรุดงค์ ๑๓ นั้นก็ดี ก็เป็นอันประมวลลงในศีลนั้นทุกอย่าง มิใช่ว่าจะรักษามากมายหลายสิ่งหลายอย่างจนสิ้นจนหมดหมายได้ รักษาศีลพระปาติโมกข์ก็ดี รักษา รุดงค์ ๑๓ ก็ดี ก็ไม่มีเพื่อประโยชน์อย่างอื่น เพื่อความระงับดับกิเลสอย่างเดียวเท่านั้น เมื่อรู้ว่ากิเลสเป็นเค้าเงื่อนแห่งกองทุกข์ กองโทษ กองบาป กองกรรม เช่นนั้นแล้ว ข้อวัตรอันใดที่เป็นไปเพื่อจะยกตนออกจากกิเลสได้ ก็จงกระทำข้อวัตรนั้นให้บริบูรณ์เถิด

การบวชเพื่อระดับกิเลสเท่านั้น จึงจะเป็นทางสู่พระนิพพาน

การรักษาศีลพระปาติโมกข์ แลรักษาธาตุคงตัวทุกอย่าง เมื่อมิได้เข้าใจว่า เพื่อความระงับดับกิเลส ก็ถือว่าเป็นการรักษาเปล่า ๆ เมื่อเรารู้ว่ารักษาเพื่อระงับดับกิเลส ไม่ได้รักษาเพื่ออย่างอื่นแล้ว แม้จะรักษาแต่เล็กแต่น้อยโดยเอกเทศ ไม่ครบตามจำนวนในพระปาติโมกข์ ในจำนวนแห่งธาตุคงตัว ก็ได้ชื่อว่าเป็นอันรักษาครบทุกอย่าง เพราะจับต้นจับรากเหล่าแห่งกิเลสได้แล้ว เปรียบดังบุรุษตัดต้นไม้ ถ้าตัดเหง้าตัดรากแก้วขาดแล้ว กิ่งก้านสาขาแม้ไม่ต้องตัดก็ตายเอง ถ้าไปตัดรอนแต่กิ่งก้านสาขา รากเหง้าไม่ได้ตัด ต้นไม้นั้นก็อาจงอกงามขึ้นได้อีก

ดูอรานนท์ บุคคลที่บวชในพระพุทธศาสนานี้ก็เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตัดต้นไม้จะนั้น **การบวชมิใช่ว่ามุ่งประโยชน์อย่างอื่น บวชเพื่อระงับดับกิเลสเท่านั้น ถ้าไม่หวังเพื่อความดับกิเลสแล้ว ไม่ต้องบวชดีกว่า** การที่บวชโดยที่ไม่ได้มุ่งเพื่อการดับกิเลส แม้จะมีความรู้วิเศษสักปานใด ก็ได้ชื่อว่ารู้เปล่า ๆ แต่ว่าการที่เป็นผู้มีความรู้ความฉลาดนั้น เรามิได้ถือว่าเป็นผู้ไม่รู้ ไม่ดี ไม่เป็นบุญ ไม่เป็นกุศล ก็คงเป็นอันรู้อันดีเป็นบุญเป็นกุศลอยู่หนึ่งเอง แต่ว่าเป็นความรู้ที่ผิดจากทางพระนิพพาน ดูอรานนท์ **เราตถาคตเทศนาไว้โดยอเนกปริยายนั้น ก็เพื่อจะให้หมู่ปุถุชนคนเขลาเห็นเป็นอัศจรรย์แลเพื่อให้ได้รับความเชื่อความเลื่อมใส**

พาลชนสั่งสอนได้น้อย เพราะถือว่าตนดีแล้ว

เมื่อพาลชนทั้งหลายไม่เห็นเป็นอัศจรรย์แล้ว ก็จักไม่มีความเชื่อ ความเลื่อมใสในคุณของพระตถาคต ถ้ากล่าวแต่ห้อยพอเป็นสังเขปก็ไม่เข้าใจ ไม่เหมือนผู้ที่สัทธมมิกวาสนา แม้จะกล่าวแต่เพียงเล็กน้อยก็เข้าใจ ได้มากมายหลายอย่างหลายนัย **ธรรมชาติผู้ที่มีปัญญาแท้ ไม่ต้องกล่าวอะไรเลย ก็รู้ได้ด้วยปัญญาของตนเอง ไม่ต้องให้กล่าวเป็นการลำบาก** เราตถาคตได้รับความลำบากเพราะพาลปุถุชนเท่านั้น ว่ากล่าวสั่งสอนแต่เพียงเล็กน้อยก็ไม่เข้าใจ เพราะเขาถือว่าเขาดีเสียแล้ว แท้ที่จริงความรู้ของเหล่าพาลชน จะรู้ดีไปสักเท่าไร ก็ดีอยู่แต่เพียงมีลมอัสสาสะ ปัสสาสะเท่านั้น ถ้าลมอัสสาสะ ปัสสาสะขาดแล้ว ก็มีแต่หน้าเป็นเหยื่อหนอน นอนกลิ้งเหนือแผ่นดิน จะหาสาระสิ่งใดไม่ได้เลย มีแต่เครื่องอสุจิเต็มไปสิ้นทั้งนั้น จะถือแต่ว่าตัวมีความรู้ความดี เมื่อมีความรู้ความดีแล้วจะไม่ตายหรือ จะมีความรู้มากรู้มายสักเท่าใดก็คงไม่พินตายไปได้ จะมีความรู้ดีพิเศษไปเท่าไร ก็รู้ไป หากตายจะมีความรู้ดีไปเท่าไร ก็รู้อยู่บนแผ่นดิน จะรู้จะดีให้พ้นแผ่นดินไปไม่ได้ เมื่อลมยังมีก็อยู่เหนือแผ่นดิน เมื่อลมออกแล้วก็คงอยู่เหนือแผ่นดินนั่นเอง จะพ้นจากแผ่นดินไปไม่ได้ และจะมาถึงตัวว่าตนอยู่หนึ่งเพื่อประโยชน์อะไร ส่วนของหน้าของเขม้นมียอยู่เต็มตัวก็ไม่ว่าไม่เห็น เห็นแต่ว่าตัวรู้ตัวดี ถือเหนือถือตัวอยู่ เราตถาคตเบือนหน้าความรู้ความดีของพาลปุถุชนมากนัก

ผู้ต้องการพระนิพพานแล้ว ไม่ควรจะถือว่าตัวรู้ตัวดี

ดูอรานนท์ **ธรรมดาบุคคลผู้ที่เป็นนักปราชญ์มีปริชาทั้งหลายย่อมไม่ถือเหนือถือตัวว่า เรารู้เราดีอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านจะมีความรู้มากมายเท่าไร ก็มิได้ถือเหนือถือตัวเหมือนอย่างพาลปุถุชน** พวกพาลปุถุชนที่เขาห่างไกลจากพระนิพพาน ก็เพราะเหตุที่เขาถือเหนือถือตัว การถือเหนือถือตัวมีมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ห่างไกลจากพระนิพพานมากเท่านั้น เหตุว่าประตูเมืองพระนิพพานนั้นคับแคบนักหนา ผมเส้นเดียวผ่าออกเป็น ๓ เส้นๆ เอาแต่เส้นเดียวไปแยงเข้าที่ประตูพระนิพพานก็ยิ่งคับแคบเข้าไม่ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อท่านต้องการพระนิพพานแล้ว ไม่ควรจะถือว่าตัวรู้ตัวดี เป็นผู้ใหญ่เป็นผู้สูงศักดิ์กว่า **ท่านยังถือตนถือตัวขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งให้คับประตูพระนิพพานเข้าเท่านั้น จึงว่าพาลปุถุชนทั้งหลายเป็นผู้ห่างไกลจากพระนิพพาน ด้วยเหตุที่เขาถือเหนือถือตัวว่าตัวรู้ตัวดีอยู่**

ผู้มีปัญญาเล็กรักษาศีล ขว้วัตรแต่เล็กน้อย ก็ย่อมได้รับความสุขกายสบายใจ

ดูอรานนท์ บุคคลที่เข้ามาบวชเป็นลูกศิษย์ของพระตถาคตแล้ว ยังปล่อยให้ตนได้รับความทุกข์อยู่ ผู้นั้นเรากล่าวว่าเป็นพาลปุถุชนคือเป็นคนโง่เขลา ผู้ที่ไร้ปัญญาเช่นนั้น จะเรียกว่าเป็นศิษย์ของพระตถาคตยังไม่ได้ เมื่อบวชแล้วประพฤติตัวให้เป็นสุขอยู่ทุกเมื่อนั้นแล จึงจะเป็นลูกศิษย์ของพระตถาคตแท้ เราตถาคตหวังเพื่อความสุขจึงได้ออกบวช เมื่อบวชแล้วมาทำตนของตนให้เป็นทุกข์ บุคคลผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญาหาที่เปรียบมิได้ ถ้าบุคคลผู้มีปัญญาแล้วไม่ทำตัวให้เป็นทุกข์เลย บุคคลผู้นั้นไม่มีปัญญาจึงทำตัวให้เป็นทุกข์ ไม่เฉพาะแต่นักบวชจำพวกเดียว แม้ฤๅษีถ้าหาปัญญามีได้ก็ได้รับความทุกข์ยากลำบากเหมือนกัน **ปราชญ์ผู้มีปริชา เมื่อออกบวชแล้ว ท่านย่อมพิจารณาเห็นแจ้งซึ่งประโยชน์และสิ่งซึ่งมิใช่ประโยชน์ ท่านพิจารณาเห็นแจ้งซึ่งศีลและข้อวัตรที่หนักและเบาแล้ว ท่านไม่ต้องรักษามากมายหลายอย่าง หลายประการนัก เล็กรักษาแต่เล็กแต่**

น้อย ก็ย่อมได้รับความสุขกาย สบายใจ ผู้ที่โง่เขลาเบาปัญญาเห็น ย่อมรักษามากมายหลายอย่างต่าง ๆ นานา เพราะเหตุที่ต้องรักษามากเกินไปจึงเป็นทุกข์

ผู้ที่มีปัญญาแล้ว ย่อมเลือกรักษาแต่สิ่งที่จริงที่แท้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ก็ย่อมนำมาซึ่งความสุข เปรียบเหมือนบุคคลผู้ฉลาด ไปตัดไม้ในป่ามาทำกิจอย่างหนึ่ง เมื่อตัดไม้แล้วก็ตากเปลือกและกระพี้ทิ้งเสีย เหลือไว้แต่ที่ต้องการ แล้ววัดตัดเอาแต่พอแก่การทำงานของตัวเท่านั้น ไม่ต้องลำบากแก่การแบกการหาม ส่วนบุคคลผู้ที่ไม่ฉลาด ไม่รู้เท่าต่อการทำงานที่พึงจะทำ เมื่อไปตัดไม้ได้แล้ว จะตากเอาแต่ที่ต้องการก็กลัวจะเสียเพราะตัวไม่เข้าใจการทำงาน ต้องแบกมาทั้งเปลือกทั้งกระพี้ทั้งส่วนยาว ได้รับความเหนื่อยหนักอย่างทวีคูณ ก็เพราะความที่ตัวเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา

ดูกรอานนท์ การที่รักษาแก้วไม่ดีไม่มีราคา แม้จะรักษามากหลายพันดวง ก็สู้ผู้ที่รักษาแก้วที่ดีที่มีราคาดวงเดียวไม่ได้ แก้วที่ไม่ดีไม่มีราคาจะขายก็ไม่ได้ จะเก็บไว้ก็ไร้ประโยชน์ ตกต้องรักษาไปเปล่า ๆ ส่วนแก้วที่มีราคานั้น จะขายก็ได้เงินมาก หากจะเก็บไว้ก็เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตน **การเรียนมนต์แลเรียนคาถาที่ไม่ดีไม่ขลังแม้จะเรียนตั้งร้อยตั้งพันบทก็สู้มนต์คาถาที่ดีที่ขลังบทเดียวไม่ได้** แม้การที่รักษาพระวินัยบัญญัติแลข้อวัตรก็เหมือนกันเช่นนั้น **เมื่อรู้ประโยชน์แห่งศีลและข้อวัตรแล้ว ก็ไม่ต้องรักษามาก** เมื่อไม่รู้ไม่เข้าใจก็รักษาพรา ๆ ไปจนไม่มีเขตแดน จึงต้องได้รับความลำบาก เหมือนผู้ที่ไม่รู้การทำงานต้องแบกเอาไม้ทั้งเปลือกทั้งกระพี้ **ผู้ที่มีปริชาทำนรักษาวิหัยและข้อวัตรไม่มาก แต่หากได้รับอาหิสงส์เพียงพอเหมือนอย่างผู้รักษาแก้วดีดวงเดียว หรือผู้ที่เรียนมนต์และคาถาที่ดีที่ขลังบทเดียวเท่านั้น ก็ให้สำเร็จประโยชน์ได้เต็มที่** ฉะนั้น

ดับกิเลสตัณหาได้มากเท่าไร ก็เป็นบุญเป็นกุศลมากเท่านั้น

ดูกรอานนท์ การที่เราตถาคตต้องการให้บวชนั้นก็เพื่อให้ได้บุญและกุศล อะไรชื่อว่าเป็นตัวบุญตัวกุศล ตัวบุญตัวกุศลนั้นไม่ใช่สิ่งอื่นคือความดับเสียซึ่งกิเลส การรักษาจิวัตรแลพระวินัยอย่างไรก็ตาม **ถ้าดับกิเลสได้มากก็เป็นบุญมาก ถ้าดับกิเลสได้น้อยก็เป็นบุญน้อย ถ้าดับกิเลสไม่ได้ก็ไม่มีบุญเลย** บาบอุปกุศลนั้นไม่ใช่อื่นคือตัวกิเลสนั่นเอง กิเลสก็คือตัวตัณหา นั่นเอง ดับกิเลสตัณหาได้เท่าใดก็เป็นบุญเท่านั้น ถ้าดับกิเลสตัณหาไม่ได้ก็เป็นอันไม่ได้บุญไม่ได้กุศลเลย

ผู้ที่ไม่รู้จักบุญและบาปนั้นมาทำความเข้าใจว่าบวชรักษาข้อวัตรรักษาศีลเอาบุญ บุญนั้นมีอยู่นอกตนนอกตัว มีอยู่ที่ดินฟ้าอากาศเมื่อบวชได้รักษาจิวัตรแล้ว บุญนั้นจึงเลื่อนลอยมาจากสถานที่ต่าง ๆ มีนภากาศ เวหากาศ เป็นต้น มาหาเอาตัวขึ้นไปสู่สวรรค์ และพระนิพพาน เห็นไปโดยผิดทางเช่นนี้ ล้วนแต่เป็นคนหลงทั้งสิ้น

ดูกรอานนท์ **ผู้ที่ไม่รู้จักบาป เข้าใจว่าบาปนั้นอยู่นอกตนนอกตัว เมื่อทำบาปแล้ว บาปนั้นก็หลุมมาแต่จรกใต้พื้นดิน มาจับกุมคุมเอาตัวลงไปสู่นรก** การทำความเข้าใจอย่างนี้ ย่อมเป็นคนหลงทั้งสิ้น

ดูกรอานนท์ **สุขก็ดีทุกข์ก็ดี บาปบุญคุณโทษก็ดี ย่อมอยู่ที่เรา จะเข้าใจว่าบาปบุญอยู่ภายนอกตัว ทำบุญแล้วคอยทำนบุญจักมานำเอาตัวไปสู่อสุคติ คิดอย่างนี้ตั้งร้อยชาติแสนชาติก็ไม่อาจได้** อันว่าบุญบาปสุขทุกข์ย่อมไม่มี ณ ภายนอกตัว บุญกุศลแลความสุขนั้นก็คือดวงจิต ส่วนบาปกรรมทุกข์โทษนั้นคือหมู่แห่งตัณหา ตัณหาอันนั้นก็มิ ฌ ที่อื่น นอกจากตัวตนของเราแล้วไม่มี **ตัวบุญแลตัวบาปก็อยู่ที่ใจของเรา เมื่อตัวไม่ชอบทุกข์ อยากรได้ความสุขก็จงพยายามแก้ไขของเราให้เกิด ถ้าเราไม่เป็นผู้แสวงหาความสุขและให้พ้นจากทุกข์แล้ว ใครเขามาช่วยตัวเราให้พ้นจากทุกข์ให้ได้รับความสุขได้แล้ว เพราะสุขทุกข์อยู่ที่ตัวของเรา เมื่อเราหามิได้แล้ว ใครคนอื่นที่โทษเขาจะมาหาให้เราได้**

บุญกุศล สวรรค์ และนิพพาน เกิดจากตัวเราเอง ไม่มีผู้ใดนำมาให้

ดูกรอานนท์ **บุคคลผู้ที่เข้าใจว่าบุญกุศล สวรรค์ แลพระนิพพานมีผู้นำมาให้ บาปกรรมทุกข์โทษ นรกและสัตว์ดิรัจฉานมีผู้พาไปทั้งสิ้น บุคคลผู้ที่เข้าใจอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้หลงโลก หลงทาง หลงสงสาร** บุคคลจำพวกนั้น แม้จะทำบุญให้ทานสร้างกุศลใดๆ ที่สุดจนออกบวชในพระพุทธศาสนา ก็หาความสุขมิได้ จะได้เสวยแต่ความทุกข์โดยถ่ายเดียว **ดูกรอานนท์ บุญกับสุข หากเป็นอันเดียวกัน เมื่อมีบุญก็ชื่อว่ามีสุข บาปกับทุกข์ก็เป็นอันเดียวกัน เมื่อมีบาปก็ชื่อว่ามีทุกข์ ถ้าไม่รู้บาปก็ละบาปไม่ได้ ถ้าไม่รู้จักบุญก็หาบุญไม่ได้** เปรียบเหมือนเราอยากได้ทองคำ แต่เราไม่รู้ว่ามีรูปพรรณสัณฐานอย่างไร ถึงทองคำนั้นมีอยู่แลเห็นอยู่เต็มตา ก็ไม่อาจถือเอาได้โดยเหตุที่ไม่รู้จักอยู่เต็มตา ก็ไม่อาจถือเอาได้โดยเหตุที่ไม่รู้จัก **แม้บุญก็เหมือนกัน ถ้าไม่รู้จักบุญก็หาบุญไม่ได้** อย่าวว่าแต่บุญซึ่งเป็นของไม่มีรูปร่างเลย แม้แต่สิ่งของอื่น ๆ ที่มีรูปร่าง ถ้าหากว่าเราไม่รู้จักก็ถือเอาไม่ได้

ดูกรอาณนที บุคคลที่ไม่รู้จักบุญและไม่รู้จักสุข ทำบุญจะไม่ได้บุญไม่ได้สุขเสียเลยเช่นนั้น ตถาคตก็หากกล่าวปฏิเสธ ไม่ ทำบุญก็คงได้บุญและได้สุขอยู่นั้นแล บุญและความสุขก็บังเกิดอยู่ที่ตัวเรานั่นเอง แต่ทว่าตัวหากไม่รู้ไม่เข้าใจ จึงเป็นอันมีบุญและสุขไว้เปล่า ๆ ดูกรอาณนที บุคคลจำพวกที่ไม่รู้จักบุญคือความสุข เมื่อทำบุญแล้วปรารถนาเอาความสุขหาสมเพชเวทนาหนักหนา ตัวทำบุญก็ได้บุญในทันใดนั่นเอง มิใช่ว่าเมื่อทำแล้วนาน ๆ จึงจักได้ ทำเวลาใดก็ได้เวลานั้น แต่ตัวไม่รู้ นั่งทับนอนทับบุญอยู่เปล่า ๆ ตัวก็มิได้รับบุญคือความสุข เพราะตัวไม่รู้จึงว่าเสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ พบ พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อาณนที ด้วยประการดังนี้

ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อาณนที ดูกรอาณนที บุคคลที่เข้าใจว่าทำบุญไว้มาก ๆ แล้ว จะรู้แลไม่รู้ก็ไม่เป็นไร บุญหากจักพาไปให้ได้รับความสุขเองเช่นนี้ชื่อว่า เป็นคนหลงโดยแท้ เพราะเหตุไรบุญจึงจักพาตัวไปให้ได้รับความสุข เพราะบุญกับสุขเป็นอันเดียวกัน เมื่อไม่รู้สุขก็คือไม่รู้บุญ เมื่อเรารู้สุข เห็นสุข ก็คือเรารู้บุญ เห็นบุญนั่นเอง จะให้ใครพาไปหาใครที่ไหน

จะไปสวรรค์ พระนิพพาน ต้องไปด้วยตนเอง จะพาเอาคนอื่นไปด้วยไม่ได้

ดูกรอาณนที สุขทุกข์นี้ใครจักช่วยใครไม่ได้ ใครจะพาใครไปนรก แลสวรรค์ แลพระนิพพานนั้นไม่ได้ จะไปนรกหรือจะไปสวรรค์และพระนิพพานต้องไปด้วยตนเอง จะพาเอาคนอื่นไปด้วยไม่ได้เป็นอันขาด ก็แลผู้ใดอยากพ้นนรกสักในเมืองฝักจึงทำตนให้พ้นจากนรกดิบ ในเมืองคนเรานี้เสียก่อน จึงจะพ้นจากนรกสักในเมืองฝักได้ ถ้าอยากได้ ความสุขในกายหน้า ก็จงทำตนให้ได้ให้ถึงสวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้เสียก่อน ถ้าไม่ได้สวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้ แม้เมื่อตายไปแล้ว ก็ไม่อาจได้สวรรค์สักเลย ถ้าไม่ได้สวรรค์ดิบไว้ก่อนแล้ว ตายไปก็มีนรกเป็นที่อยู่โดยแท้ แม้ความสุขในสวรรค์ก็ยังไม่ปราศจากทุกข์ มิใช่ว่าจะมีทุกข์แต่สวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้เท่านั้นก็หามิได้ ถึงสวรรค์สักในชั้นฟ้าชั้นใด ๆ ก็ดี สุขกับทุกข์ก็มีอยู่เสมอกัน เป็นความสุขที่ยังไม่ปราศจากทุกข์ ไม่เหมือนพระนิพพานซึ่งเป็นเอกันตบรมสุข มีแต่สุขโดยส่วนเดียว ไม่ได้เจือปนด้วยทุกข์เลย

ดูกรอาณนที อันว่าสวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้ ก็คือความได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในสมบัติข้าวของ และเกียรติยศบริวารยศและนามยศ เมื่อบุคคลผู้ใดได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่เช่นนั้นได้ชื่อว่า เป็นผู้ได้เสวยสุขในสวรรค์ดิบ ผู้ปรารถนาความสุขในกายหน้า ก็จงให้ได้รับความสุข แต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ อย่าเห็นแก่ความลำบากยากแค้น ในสวรรค์ชั้นใด ๆ จะเป็นสวรรค์ดิบในเมืองคนหรือสวรรค์สักในเมืองฟ้าทุกชั้น ย่อมเจือปนอยู่ด้วยทุกข์ทั้งนั้น ไม่แปลกต่างกัน และไม่มากไม่น้อยกว่ากัน ความสุขในสวรรค์ก็เป็นความสุขจริง จะว่าไม่สุขนั้นไม่ได้ แต่ว่าเป็นสุขที่เจืออยู่ด้วยทุกข์ แม้ถึงกระนั้นก็คงดีกว่าตกอยู่ในนรกโดยแท้

ดูกรอาณนที สวรรค์ดิบในชาติหนึ่งกับสวรรค์สักในชาติหน้า อย่าสงสัยว่าจะต่างกัน ถึงจะต่างกันบ้างก็เพียงเล็กน้อย เมื่อต้องการความสุขเพียงใด ก็จงพากเพียรให้ได้แต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ในเมืองคนเรานี้ จะนั่งจะนอนคอยให้สุขมาหาหั้นไม่ได้ ไม่เหมือนพระนิพพาน ความสุขในพระนิพพานนั้นไม่ต้องขวนขวาย เมื่อจับถูกที่แล้วนั้นสุขนอนสุขได้ที่เดียว ความสุขในพระนิพพานจะว่ายากก็เหมือนง่าย จะว่าง่ายก็เหมือนยาก ที่ว่ายากนั้นเพราะไม่รู้ไม่เห็นพาลปุถุชนคนตามืดทั้งหลายไม่รู้ถูกที่ เห็นไม่ถูกที่ จับไม่ถูกที่ จึงต้องพากเพียรพยายามหลายอย่าง หลายประการ และเป็นการเปล่าจากประโยชน์ด้วย ส่วนท่านที่มีปัญญาพิจารณาถูกที่จับถูกที่แล้ว ไม่ต้องทำอะไรให้ยากหลายสิ่งหลายอย่าง นิ่ง ๆ นอน ๆ อยู่เปล่า ๆ เท่านั้น ความสุขในพระนิพพานก็มาบังเกิดขึ้นแก่ท่านได้เสมอ เพราะเหตุฉะนั้นจึงว่า ความสุขในพระนิพพานไม่เป็นสุขที่เจือปนไปด้วยทุกข์

อย่าคิดว่าได้รับความสุขหรือทุกข์ ให้สังเกตที่ใจของเรา ในเวลาที่ยังไม่ตาย

ดูกรอาณนที เมื่ออยากรู้ว่า เราจะได้รับความสุขในสวรรค์หรือจะได้รับความทุกข์ในนรก ก็จงสังเกตดูใจของเรา ในเวลาที่ยังไม่ตายนี้ ใจของเรามีสุขมากหรือมีทุกข์มาก ทุกข์เป็นส่วนนรกดิบ เมื่อตายแล้วก็ต้องไปตกนรกสัก สุขเป็นส่วนสวรรค์ดิบเมื่อตายแล้วก็ได้ขึ้นสวรรค์สัก เมื่อยังเป็นคนอยู่ มีสุขหรือมีทุกข์มากเท่าใด แม้เมื่อตายไปก็คงมีสุขและมีทุกข์มากเท่านั้น ไม่มีพิเศษกว่ากัน บุคคลผู้ปรารถนาความสุขในภพนี้และภพหน้าแล้ว จงรักษาให้ได้รับความสุขส่วนตัวตน ร่างกายข้างนอกนั้นไม่สำคัญ จักได้รับความสุขความทุกข์ประการใดก็ข้างเกิด เมื่อตายแล้ว ก็ทิ้งอยู่เหนือแผ่นดินหาประโยชน์มิได้ ส่วนใจนั้นเป็นของติดตามตนไปในอนาคตเบื้องหน้าได้ เพราะจิตใจเป็นของไม่ตาย ที่ว่าตายนั้น ตายแค่รูปร่างกาย ชาติแตก ชันด์ดับเท่านั้น ถ้าจิตใจตายแล้วก็ไม่ต้องเกิด ไม่ต้องตายต่อไปอีก กล่าวคือถึงพระนิพพาน

ดูกรอาณนที ในอดีตชาติ เราตถาคตก็ได้หลงท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏนี้ช้านาน นับด้วยร้อยด้วยพันแห่งชาติเป็นอันมาก ทำบุญทำกุศลก็ปรารถนาแต่จักให้พ้นทุกข์ให้เสวยสุขในเมืองหน้า เข้าใจว่าตายแล้วจึงจะพ้นจากทุกข์ ครั้นเมื่อตายจริงก็ตายแต่ชาติแต่ชันด์เท่านั้น ส่วนใจนั้นไม่ตายจึงต้องไปเกิดอีก เมื่อไปเกิดอีกก็ต้องตายอีก เป็นเช่นนี้จะพ้นทุกข์ได้อย่างไร ที่นิยมกันว่าตาย

ก็คือตายเน่าตายเหม็นกันอยู่อย่างทุกวันนี้ ชื่อว่าตายเล่นตายไม่จริง ตายแล้วเกิด ๆ แล้วตาย หาดันหาปลายมิได้ ที่ตายแท้ ตายจริง คือตายทั้งรูปแตก ชั้นระดับ ตายทั้งจิตทั้งใจ มีแต่พระพุทธรเจ้ากับเหล่าพระอรหันตชีนาสพเท่านั้น ท่านเหล่านี้ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก

ดูกรอานนท์ ในอดีตชาติเมื่อเรายังไม่รู้ เข้าใจว่าตายแล้วจึงจะพ้นทุกข์ ทำบุญทำกุศลก็มุ่งเอาแต่ความสุขในเบื้องหน้า ครั้นตายไปก็หาได้พ้นจากทุกข์ตามความประสงค์ไม่ มาในปัจจุบันชาตินี้ เราจึงรู้ว่า สวรรค์แลพระนิพพานนี้มีอยู่ที่ตัวนี้เอง เราจึงได้รับแรงปฏิบัติให้ได้ถึงแต่เมื่อยังเป็นคนอยู่ จึงพ้นจากทุกข์และได้เสวยสุขอันปราศจากอามิส เป็นพระบรมครูสั่งสอนเวไนยสัตว์อยู่ทุกวันนี้ ข้าแต่พระมหากัสสปะ ผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้แล

สวรรค์ นิพพานต้องทำเอง ด้วยการดับกิเลสตัณหา พระพุทธเจ้าบอกให้รู้แต่ทางไปเท่านั้น

ตพทนต์รึ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบไปอีกว่า อานนท์ ดูกรอานนท์ ความทุกข์ในนรกและความสุขในสวรรค์และพระนิพพานนั้นใครจะช่วยใครไม่ได้ เมื่อใครชอบอย่างใดก็ทำอย่างนั้น แม้เราตถาคตก็ช่วยใครให้พ้นทุกข์ และช่วยใครให้ได้สวรรค์และพระนิพพานไม่ได้ ได้แต่เพียงสั่งสอนชี้แจงให้รู้สุขทุกข์ ให้รู้สวรรค์ ให้รู้พระนิพพาน ด้วยวาจาเท่านั้น **อันกองทุกข์ โทษ บาปกรรมทั้งปวงนั้น ก็คือตัวกิเลสตัณหา ครั้นดับกิเลสตัณหาได้แล้ว ก็ไม่ต้องตกนรก ถ้าดับกิเลสตัณหาได้มาก ก็ขึ้นไปเสวยสุขอยู่ในสวรรค์ ถ้าดับกิเลสตัณหาได้สิ้นเชิง หาเศษมิได้แล้ว ก็ได้เสวยสุขในพระนิพพานทีเดียว เราตถาคตบอกให้รู้แต่ทางไปเท่านั้น ถ้าผู้รู้ทางแห่งความสุขแล้วประพฤติตาม ปฏิบัติตาม ก็ได้ประสบสุขสมประสงค์** อย่าวว่าแต่เราตถาคตเลย แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงไปแล้วนับไม่ถ้วนก็ดี และจักมาตรัสรู้ในกาลภายหลังก็ดี จักมาช่วยพาเอาสัตว์ทั้งหลายไปให้พ้นจากทุกข์ แล้วให้ได้เสวยสุขเช่นนั้นไม่มี มีแต่มาแนะนำสั่งสอน ให้รู้สุข รู้ทุกข์ รู้สวรรค์ แลพระนิพพาน อย่างเดียวกันกับเราตถาคตนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ทรงไว้ซึ่งทศพลญาณ มีอาการเหมือนอย่างเราตถาคตนี้ทุก ๆ องค์ บุคคลจำพวกใดเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าต่างกันด้วยศีล ด้วยฌาน ด้วยญาณด้วยอิทธิ บุคคลจำพวกนั้นเป็นคนหลง

ผู้ที่ได้นามว่าพระพุทธเจ้านั้น ต้องมีทศพลญาณสำหรับขบขี้เข้าสู่พระนิพพานด้วยกันทุกองค์ จะได้เป็นพระพุทธเจ้าแต่เราเอง พระองค์เดียวนั้นหาไม่ได้ ผู้ใดมีทศพลญาณ ผู้นั้นได้ชื่อว่า พระพุทธเจ้าด้วยกันทุกองค์ ไม่ควรจะมีความสงสัย ญาณ ๑๐ ประการนั้นเป็นเครื่องหมายของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีญาณ ๑๐ ประการแล้ว จะรู้ดี มีอิทธิ ดำดิน บินบนได้อย่างไร ๆ ก็ตาม ก็ไม่เรียกว่าพระพุทธเจ้า ถ้ามีญาณ ๑๐ ประการแล้ว จะไม่มีอิทธิศักดิ์ดาหุภาพ อยากรู้ก็ตาม ก็ให้เรียกท่านผู้นั้นว่า **พระพุทธเจ้า เพราะทศพลญาณ ๑๐ ประการเป็นเครื่องหมายของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีเครื่องหมายอย่างนี้ ผู้ใดมีฤทธิ์มีเดชขึ้น ก็จักตั้งตัวเป็นพระพุทธเจ้าเต็มบ้านเต็มเมือง ก็จักเป็นทางแห่งความเสียหายวายุโลกเท่านั้น**

ดูกรอานนท์ ทศพลญาณ ๑๐ ประการนั้นเป็นของสำคัญตั้งอยู่สำหรับโลกไม่มีผู้ใดแต่งตั้งขึ้น เป็นแต่เราตถาคตเป็นผู้รู้ผู้เห็นก่อน แล้วยกออกตีแผ่ให้โลกเห็น พระพุทธเจ้าทั้งหลายบำเพ็ญญาณ ๑๐ ประการได้แล้ว ก็ขบขี้เข้าสู่พระนิพพาน เมื่อถึงพระนิพพานแล้วก็ปล่อยวางญาณนั้นไว้ให้แก่โลกตามเดิมหาได้เอาตัวตนจิตใจเข้าสู่พระนิพพานด้วยไม่ เอาจิตใจไปได้เพียงนรก แลสวรรค์ แลพรหมโลกเท่านั้น ส่วนพระนิพพานนั้น ถ้าดับจิตใจไม่ได้แล้วก็ไปไม่ได้ ถ้าเข้าใจว่าจักเอาจิตใจไปเป็นสุขในพระนิพพานแล้ว ต้องหลงขึ้นไปเป็นอรุปรหมเป็นแน่

การตกนรกและขึ้นสวรรค์จะเอาตัวไปไม่ได้ เอาแต่จิตไป

ดูกรอานนท์ **การตกนรกและขึ้นสวรรค์จะเอาตัวไปไม่ได้ เอาแต่จิตไป จิตนั้นใครจะจับต้องลูบคลำไม่ได้ เป็นแต่ลมเท่านั้น เพราะจิตเป็นของละเอียด ใครจะจับถือไม่ได้ เมื่อจิตไปตกนรก ใครจะไปช่วยยกขึ้นได้ ถ้าจิตนั้นเป็นตัวเป็นตนก็พอช่วยกันได้ บุคคลจำพวกใดคอยทำให้ผู้อื่นมาช่วยยกตัวให้พ้นจากทุกข์ นำตัวไปให้ได้เสวยสุข บุคคลจำพวกนั้นเป็นคนโง่เขลาหาปัญญามิได้** แต่เราตถาคตรู้นรกสวรรค์ ทุกข์สุขอยู่แล้ว แลหาอุบายที่จะพ้นจากทุกข์ให้ได้เสวยสุข ก็เป็นการแสนยากแสนลำบาก จะไปพาจิตใจของท่านผู้นั้นให้พ้นจากทุกข์ได้อย่างไร ถึงแม้พระพุทธองค์จะตรัสรู้ในเมืองหน้าก็เหมือนกัน มีแต่แนะนำสั่งสอนให้รู้สุข ทุกข์ สวรรค์ แลพระนิพพานเท่านั้น **ผู้ที่ต้องการสุขทุกข์อย่างใดนั้น แล้วแต่อัธยาศัย แต่ต้องศึกษาให้รู้แท้แห่งอนแกใจเสียก่อนว่า ทุกข์ในนรกเป็นอย่างไร สุขในสวรรค์เป็นอย่างไร สุขในพระนิพพานเป็นอย่างไร เมื่อรู้แล้วยังจักมีทางได้ทางถึงบ้าง คงจักไม่ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสารเห็นหนานเท่าไรนัก ถ้าไม่รู้แจ้งแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ก็ไม่อาจจักพ้นได้เลยและได้ชื่อว่าเป็นผู้เกิดมาเสียชาติเป็นมนุษย์เสียความปรารถนาเดิม ซึ่งหมายว่าจะเป็นผู้เกิดมาเพื่อความความสุข ครั้นเกิดมาแล้วก็พลอยไม่ให้ความสุข ชำยังทำตนให้จมอยู่ในนรก ทำให้เสียสัตย์ความปรารถนาแห่งตนหน้าสังเวชสลดใจยิ่งนัก** ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล

สิ่งที่จะช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้มีแต่อำนาจแห่งกุศลผลบุญเท่านั้น

โอโต ปรี คิริมานทสุตต อหุสนุธิ ขฎฏตุว่า ภาสิสุสามิติ เบื้องหน้าแต่นี้ จักแสดงคิริมานทสุตตสืบต่อไป มีคำพระอานนท์ปฏิญาณว่าดังนี้ ภาตุเอ อริยกสุสป ข้าแต่พระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน ภควา อันว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า เทเสสิ ก็ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ สืบต่อไปว่า อานนท ทูรอาณนท อันว่าความทุกข์และความสุขนั้นก็มีอยู่แต่ในรอกแลสวรรคเท่านั้น ส่วนพระนิพพานมีอยู่นอกสวรรคแลนรกต่างหาก **บัดนี้จักแสดงทุกข์แลสุขในนรกแลสวรรคให้แจ้งก่อน จิตใจของเรา** **นี้เมื่อมีทุกข์หรือมีสุขแล้ว ใครจะสามารถมาช่วยยกออกจากจิตของเราได้** **อย่าว่าแต่ตัวเราเลย** **แม้ท่านผู้อื่นเราก็ไม่สามารถจะช่วยยกออกได้** **มีอาการเหมือนกันทุกรูปทุกนาม** **ทุกตัวตนสัตว์บุคคล**

อนึ่ง เมื่อท่านมีทุกข์แล้ว จะนำทุกข์ของท่านมาให้เราก็ไม่ได เรามีทุกข์แล้วจะนำทุกข์ไปให้ท่านผู้อื่นก็ไม่ได แม้ความสุขก็มีอาการเช่นกัน สุขแลทุกข์ไม่มีใครจะช่วยกันได้ **สิ่งที่จะช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้ มีแต่อำนาจแห่งกุศลผลบุญ** **มีการให้ทานแลรักษาศีลเป็นต้นเท่านั้นที่จะเป็นผู้ช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้** **มhusยแลเทวดาอินทร์พรหมแลใครๆ จะมาช่วยให้พ้นทุกข์และให้ไต่เสวยสุขนั้นไม่ได้** **ที่สุดแม้เราตถาคตผู้ทรงไว้ซึ่งทศพลญาณเห็นปานนี้ ก็ไม่อาจช่วยใครได้** **ได้แต่เป็นผู้ช่วยแนะนำ** **ตักเตือนให้รู้สุข ทุกข์ แลสวรรคนรกเท่านั้น** **ตัวต้องยกตัวเอง** **ถ้ารู้แล้วว่านรกแลสวรรคอยู่ที่ตัว** **แล้วยกตัวให้ขึ้นสวรรคไม่ได้** **ก็ชื่อว่าเกิดมาเสียชาติและเสียเวลาที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา** **น่าเสียดายชาติที่ได้เกิดเป็นรูปร่างกาย** **มีอวัยวะพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่าง** **ทั้งได้พบพระพุทธศาสนาด้วย** **สมควรจะได้สวรรคแลพระนิพพานโดยแท้** **เหตุไฉนจึงเหยียบย่ำตัวเองให้จมอยู่ในนรกเช่นนั้น** **น่าสังเวชนัก**

สุข ทุกข์ อยู่ที่ใจ

ดูรอาณนท **สุขทุกข์นั้นให้หมายที่จิต** **จิตสุขเป็นสวรรค** **จิตทุกข์เป็นนรก** **จะเข้าใจว่านรกแลสวรรคมีอยู่นอกจิต** **นอกใจเช่นนั้นได้ชื่อว่า** **เป็นคนหลงนรกแลสวรรค** **บาปบุญคุณโทษย่อมมีอยู่ในอกในใจทั้งสิ้น** **อยากพ้นทุกข์ก็ให้รักษา** **จิตใจจากสิ่งที่เป็นบาปเป็นทุกข์เสีย** **ถ้าต้องการสวรรคก็ทำการงานที่หาโทษมิได้**

เพราะการบุญการกุศลนั้นเมื่อทำก็ไม่เดือดร้อน **แลเมื่อทำแล้วระลึกถึง** **ก็ให้เกิดความสุขสำราญบานใจทุกเมื่อ** **เช่นนี้ชื่อว่าเราได้ขึ้นสวรรค** **แลถ้าอยากได้สุขในพระนิพพาน** **ก็ให้วางเสียซึ่งสุขและทุกข์** **คือวางจิตใจ** **อย่าถือว่าเป็นของๆ** **ตน** **ก็ชื่อว่าได้ถึงพระนิพพาน** **เพราะว่าใจเป็นใหญ่** **เป็นประธาน** **สุขทุกข์ทั้งสวรรคแลพระนิพพานสำเร็จแล้วด้วยใจ** **คือว่ามีอยู่ที่จิตใจของเราทั้งสิ้น**

บุคคลจำพวกใดไม่รู้ว่ของเหล่านี้มีในตนแล้วไปเที่ยวคั่นคว่าหาในที่อื่นบุคคลจำพวกนั้นชื่อว่า **เป็นคนหลงคน** **เมา** **เป็นผู้หาอยู่ด้วยกิเลสตัณหา มีตนอยู่ด้วยมลทินแห่งนรก**

ดูรอาณนท สัตว์ที่ตกอยู่ในนรกมากมายนับมิได้ แน่นอัดอัดเยียดกันอยู่ในนรก ดังข้าวสาร หรือเมล็ดถั่ว เมล็ดงาในกระสอบ แต่ก็ไม่เห็นกันได้ ด้วยเขาไม่รู้ไม่เห็นซึ่งนรก ไม่รู้ สุข ทุกข์ บาป บุญ คุณ โทษ ไม่รู้ว่าจิตของตนเป็นทุกข์เป็นสุข มีแต่มีเมาอยู่ด้วยตัณหากาม ราคะกิเลส จึงชื่อว่าตกอยู่ในนรกยึดเยียดกันดังข้าวสารหรือเมล็ดถั่วเมล็ดงาในกระสอบร้องเรียกหากัน ไม่เห็นกัน คือไม่เห็นทุกข์ ไม่เห็นสุข แห่งกันและกัน เท่านั้นเอง

ผู้ที่รู้เห็นจิตใจของผู้อื่นได้นั้น มีแต่พระพุทธเจ้าแลพระอรหันต์เท่านั้น

ดูรอาณนท จิตใจนั้นใครไม่แลเห็นของกันแลกันได้ **ผู้ที่รู้เห็นจิตใจของผู้อื่นได้นั้นมีแต่พระพุทธเจ้าแลพระอรหันต์** **เท่านั้นพระพุทธเจ้าที่รู้เห็นจิตใจของผู้อื่นได้** **ก็ด้วยญาณแห่งพระอรหันต์** **ถ้าละกิเลสตัวร้ายมิได้** **คุณความเป็นแห่งพระอรหันต์ก็ไม่มาตั้งอยู่ในสันดาน** **จึงไม่อาจหยั่งรูว่ระจิตของสัตว์ทั้งปวงได้** **แม้พระตถาคตจะหยั่งรูว่ระจิตของสัตว์ทั้งปวงได้ก็เพราะปราศจากกิเลส** **คือความเป็นไปแห่งพระอรหันต์** **บุคคลผู้ไม่พ้นกิเลส คือ** **ไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์และจะมาปฏิญาณว่า** **รู้เห็นจิตแห่งบุคคลนั้น** **จะควรเชื่อฟังได้ด้วยเหตุใด** **ถึงแม้จะรู้ด้วยวิชาคุณอย่างอื่น** **รู้ด้วยสมาธิคุณ** **เป็นต้น** **ก็รู้ไปไม่ถึงไหน** **แม้จะรู้คิด ๆ** **ถูก ๆ** **ไปอย่างนั้น** **จะรู้จริงแจ้งชัด** **ดังที่รู้ด้วยอรหันต์คุณนั้นไม่ได้** **ถ้าบุคคลที่ยังไม่พ้นกิเลส** **มีความรู้ดียิ่งกว่าเราตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว** **การที่เราตถาคตสละบุตร ภรรยา ทรัพย์สมบัติอันเป็นเครื่องเจริญแห่งความสุขออกบวชนี้** **ก็ชื่อว่าเป็นผู้โง่เขลากว่าบุคคลจำพวกนั้น** **เพราะเขายังจมอยู่ในกิเลส** **แต่มีความรู้ดียิ่งกว่าพระพุทธเจ้า** **ผู้เป็นพระอรหันต์** **ผู้ไกลจากกิเลส** **ข้อที่ละกิเลสไม่ได้** **คือไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์** **แล้วจะมีปัญญารู้จิตใจแห่งสัตว์ทั้งหลาย** **ยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์** **หรือจะมีปัญญารู้เสมอกันนั้นไม่มีเลย** **ผู้ที่ยังละกิเลสไม่ได้** **คือยัง**

ไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์มากล่าวว่า ตันรู้เห็นจิตใจของสัตว์ทั้งหลายนั้น กล่าวอวดเปล่า ๆ ความรู้เพียงนั้นยังพ้นนรก ไม่ได้ ไม่ควรที่จะเชื่อถือ ถ้าใครเชื่อถือก็ถือว่าเป็นคนนอกพระศาสนา ไม่ใช่ลูกศิษย์ของเราเถาคด แต่ที่จริงหากเอาศาสนาธรรมอันวิเศษของเราที่บังหน้าไว้ สำหรับหลอกลวงโลกเท่านั้น บุคคลจำพวกนี้ แม้จะทำบุญกุศลเท่าไรก็ไม่พ้นนรก แม้ผู้ที่มาเชื่อถือบุคคลจำพวกนี้ก็มีทุกคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าเหมือนกัน

ดูรอาณนที บุคคลจำพวกที่อวดรู้ตัวอวดตัวอย่างนี้แหละจะเป็นผู้เบียดเบียนศาสนาของเราให้เศร้าหมองเสื่อมทรามลงไป เมื่อเขาเกิดมาแล้ว ก็จะมาเบียดเบียนพระมหาเถระและสามเณรน้อย ด้วยถ้อยคำอันไม่เจริญใจ ผู้มีปัญญาน้อย ใจเบา ก็จะพากันแตกตื่น สึกหลาเลศออกจากศาสนา พระศาสนาของเราจักเสื่อมถอยลงไป

ดูรอาณนที บุคคลจำพวกใด หากเบียดเบียนเสียดสีหมิ่นประมาทในพระสังฆเถระแลภิกษุสามเณรที่เป็นศิษย์ของพระตถาคตโดยที่ท่านทั้งหลายเหล่านั้นมีโทษ ไม่มีปาราชิกและบังคับให้สึกออกจากเพศพรหมจรรย์ หรือกระทำให้พหุชนียกรรมไปเสียก็ดี บุคคลจำพวกนั้นเป็นบาปยิ่งนัก ไม่อาจพ้นนรกได้ บุคคลจำพวกใดมีความเชื่อความเลื่อมใสในคุณธรรมคำสั่งสอนของเราเถาคด แล้วเช็ดขูยกย่องไว้ให้ดี มิได้ดูถูกดูหมิ่น บุคคลจำพวกนั้นก็จะมี ความเจริญด้วยความสุข ทั้งในโลกนี้แลโลกหน้า แม้ปรารถนาสุขอันใดซึ่งไม่เหลือวิสัย ก็อาจสำเร็จสุขอันนั้นได้ตามปรารถนา

บุคคลที่ทำลายพระพุทธรูป พระสฎูป พระเจดีย์ แลตัดไม้ศรัทธาโพธิ์ แลบุคคลจำพวกที่กล่าวหมิ่นประมาท เย้ยหยันแก่งสาธุศิษย์ของเราเถาคดที่มีโทษไม่ถึงปาราชิก บุคคลจำพวกนี้มีโทษหนักยิ่งกว่า จำพวกที่ทำลายพระพุทธรูปแลพระสฎูปพระเจดีย์นั้นหลายเท่า บุคคลที่ทำลายพระพุทธรูป เป็นต้นนั้น เป็นบาปมากก็จริงอยู่ แต่ยังไม่นับว่าเป็นการทำลายพระพุทธรูปศาสนา ผู้ที่กล่าวหมิ่นประมาทนั้น ได้ชื่อว่าทำลายพระพุทธรูปศาสนาของพระตถาคต เพราะว่าผู้ที่มีความผิด โทษไม่ถึงปาราชิกนั้น ยังนับว่าเป็นลูกศิษย์ของเราเถาคดอยู่ ต่อเมื่อเป็นปาราชิกแล้วจึงขาดจากความเป็นลูกศิษย์ของเรา ถ้าเป็นโทษเช่นนั้น แม้จะลงโทษหรือกระทำให้พหุชนียกรรมก็หาโทษมิได้แลได้ชื่อว่าช่วยพระศาสนาของเราด้วย

การทำลายพระพุทธรูปหรือพระสฎูปพระเจดีย์นั้น ยังมีทางเป็นกุศลได้อยู่ ดังพระพุทธรูปไม่ดีไม่งาม แล้วทำลายเสียแก้ไขให้งามให้ดีขึ้น แม้พระเจดีย์แลไม้ศรัทธาโพธิ์ก็เช่นกัน ต้นโพธิ์ที่ตั้งอยู่ในที่ไม่สมควร เช่น ตั้งอยู่ในที่ใกล้ถาวรวัตถุ อาจทำลายถาวรวัตถุนั้นได้ จะตัดเสียก็หาโทษมิได้ ถ้าทำลายเพื่อหาประโยชน์แก่ตน หรือทำลายโดยความอิจฉาริษยาเช่นนั้น ย่อมเป็นบาปเป็นกรรมโดยแท้ แม้ถึงอย่างนั้นก็ยังไม่ชื่อว่าเป็นการทำลายศาสนา พวกที่หมิ่นประมาท ทำให้สงฆ์ที่มีโทษยังไม่ถึงอันติมะให้ได้รับความเดือดร้อนถึงแก่เสื่อมจากพรหมจรรย์ได้ชื่อว่าทำลายพระพุทธรูปศาสนาโดยแท้ ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อาณนที ดังนี้

หากดับกิเลสทั้งห้าได้ขาด คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ และทิฏฐิ ก็เข้าถึงพระนิพพาน

แล้วจึงตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อาณนที สิบต่อไปอีกว่า อาณนที ดูรอาณนที บุคคลที่ปรารถนาซึ่งสวรรค์และพระนิพพาน ก็จงรีบพากเพียรกระทำให้ได้ให้ถึงแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เพราะมีอยู่ที่ใจของเราทุกอย่าง จะเป็นการลำบากมากอยู่ก็แต่พระนิพพาน ผู้ที่ปรารถนาความสุขในพระนิพพาน จงทำตัวให้เหมือนแผ่นดินหรือเหมือนดังคนตายแล้ว คือ ปล่อยให้คลายความสุขแลความทุกข์เสีย ข้อสำคัญก็คือ ให้ดับกิเลส ๑,๕๐๐ นั้นเสีย

กิเลส ๑,๕๐๐ นั้น เมื่อย่นลงให้สั้นแล้วก็เหลืออยู่ ๕ เท่านั้น คือ โลภะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ มานะ ๑

ทิฏฐิ ๑

โลภะนั้น คือ ความทะเยอทะยานมุ่งหวังอยากได้กิเลสกาโม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ๑ อยากได้วัตถุทุกาม คือ สมบัติข้าวของซึ่งมีวิญญานแลหา วิญญานมิได้ ๑ เหล่านี้ชื่อว่า โลภะ

โทสะนั้น ได้แก่ความ เคือง แค้น ประทุษร้าย เบียดเบียนท่านผู้อื่น ชื่อว่าโทสะ

โมหะนั้น คือ ความหลง มี หลงรัก หลงชัง หลงลาภ หลงยศ เป็นต้น ชื่อว่าโมหะ

มานะนั้น คือ ความถือตัว ถือตน ดูถูก ดูหมิ่น ท่านผู้อื่น ชื่อว่ามานะ

ทิฏฐินั้น คือ ความถือมั่นในลัทธิอันผิด เห็นเป็นอูจเจตทิฏฐิ แลสัสสตทิฏฐิไป ปล่อยให้ ความเห็นผิดไม่ได้ ชื่อว่าทิฏฐิ

ถ้าดับกิเลสทั้ง ๕ นี้ได้แล้วก็ชื่อว่าดับกิเลสได้สิ้นทั้ง ๑,๕๐๐ ถ้าดับกิเลสทั้ง ๕ นี้ไม่ได้ ก็ชื่อว่าดับกิเลสไม่ได้เลย

ดูกรอานนท์ ปุถุชนคนหนาทั้งหลายที่ปรารถนาพระนิพพานได้ด้วยยากนั้น ก็เพราะเหตุที่ไม่รู้จักดับกิเลสตัณหา เข้าใจเสียว่าทำบุญทำกุศลให้มากแล้ว บุญกุศลนั้นจักเลื่อนลอยมาจากอากาศเวหา นำตัวขึ้นไปสู่พระนิพพาน ส่วนว่าพระนิพพานนั้นจะอยู่แห่งหนตำบลใด ก็หาไม่รู้ เป็นแต่คาดคะเนเอาอย่างนั้น จึงได้พระนิพพานด้วยยาก **แท้ที่จริงพระนิพพานนั้นไม่มีอยู่ในที่อื่นไกลเลย หากมีอยู่ที่จิตใจนั่นเอง ครั้นดับ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิได้ขาดแล้ว ก็ถึงพระนิพพานเท่านั้น ถ้าไม่รู้แลดับกิเลสตัณหา ยังไม่ได้เป็นแต่ปรารถนาว่าขอให้ได้ พระนิพพานดังนี้ แม้สิ้นหมิ่นชาติแสนชาติก็ไม่ได้พบประเลຍ เพราะกิเลสตัณหาทั้งหลายย่อมมีอยู่ที่ตัวตนของเราทั้งสิ้น เมื่อตัวไม่รู้จักรับดับ กิเลสตัณหาที่มีอยู่ที่หมดไป ก็ไม่ได้ไม่ถึงเท่านั้น จะคอยทำให้บุญกุศลมาช่วยระงับดับกิเลสของตัว เช่นนี้ ไม่ใช่ฐานะที่จะพึงคิด บุญกุศลนั้นก็คือตัวเราเอง เราทั้งหลายจะเป็นผู้ระงับดับกิเลสให้สิ้นไป หมดไป จึงจะสำเร็จได้สมประสงค์**

ดูกรอานนท์ ปุถุชนคนหนาทั้งหลายที่ได้ถึงพระนิพพานด้วยยากนั้น เพราะเขาปรารถนาเปล่า ๆ จึงไม่ได้ไม่ถึง เขาไม่รู้ว่าจะพระนิพพานอยู่ที่ไหนใจเขา มีแต่คิดในใจว่าจะไปเอาในชาติหน้า หารู้ไม่ว่านรก แลสวรรค์ และพระนิพพานมีอยู่ในตน เหตุฉะนั้นจึงพากันตกทุกข์ได้ยากลำบากยิ่งนัก พากันเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารนี้ ถือเอากำเนิดในภพน้อยภพใหญ่อยู่ไม่มีที่สิ้นสุด ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าพเจ้า อานนท์ ด้วยประการดังนี้

เมื่อตนยังไม่หลุดพ้น ก็ไม่ควรจะสั่งสอนผู้อื่น

แล้วจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนท์ ดูกรอานนท์ บุคคลผู้มีปัญญาพึงคิดถึงตนแล้วปรารถนาใจของตนให้พ้นจากทุกข์แลความลำบาก แลให้ออกจากบ่วงแห่งกิเลสสารให้ได้เกิด ถ้าไม่คิดอย่างนี้ แม้จะมีปัญญาก็มีเสียเปล่า ไม่หับเข้าในจำนวนที่มีปัญญา กิริยาที่พ้นทุกข์พ้นยาก แลพ้นออกจากบ่วงแห่งกิเลสสารได้ ก็คือพ้นจากกิเลสตัณหาของเรา เมื่อพ้นจากกิเลสตัณหาได้เช่นนั้น ก็ได้ชื่อว่า พ้นจากความทุกข์ความยากโดยสิ้นเชิง ถ้ายังไม่พ้นก็ได้ชื่อว่า ยังไม่พ้นจากความทุกข์ความยาก เมื่อตนยังไม่หลุดไม่พ้น ก็ไม่ควรจะสั่งสอนผู้อื่น เพราะตัวยังไม่พ้น จะสั่งสอนผู้อื่นให้พ้นได้ด้วยอาการอย่างไรเปรียบเหมือนบุคคลจะข้ามแม่น้ำ ถ้าตัวของเราข้ามไปถึงฝั่งปากน้ำแล้ว จึงร้องบอกให้ท่านผู้อื่นตามตนเช่นนั้น สมควรแท้ เมื่อเราร้องบอกเขาแล้ว เขาจะพอใจ ไปหรือไม่ ก็แล้วแต่ใจเขา ส่วนตัวของเราข้ามไปได้สมประสงค์แล้ว ขอลุพมานี้ฉันใด ผู้ที่จะเป็นครูเป็นอาจารย์สอนให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ ก็ต้องทำตัวให้พ้นจากทุกข์เสียก่อน จึงสมควรจะสอนผู้อื่น มีอุปมาเหมือนผู้ที่พาข้ามแม่น้ำจะนั้น บุคคลที่เปลื้องตัวให้พ้นออกจากกองกิเลสยังไม่ได้ และจะไปเปลื้องปลดสัตว์ในป่าช้าผีทั้งหลาย เขาจะหัวเราะเยาะเย้ยว่า โอโฮ โหหนอ ตัวของท่านก็ยังไม่พ้นทุกข์ แล้วจะมาพาเอาพวกข้าพเจ้าออกจากทุกข์ได้อย่างไร ตัวของท่านและพวกข้าพเจ้าก็ยังไม่พ้นจากนรกอยู่เหมือนกัน จะมาพาพวกข้าพเจ้าให้พ้นจากนรกได้ด้วยอาการอย่างไร

คฤหัสถ์ก็ดี นักบวชก็ดี ที่กล่าวว่าตัวรู้ ตัวเห็น และพูดจากับผีได้ เป็นพวกมิจฉาทิฏฐิภายนอกศาสนา ไม่ควรเชื่อถือเอาเป็นครู เป็นอาจารย์

ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกใดที่ให้ผีในป่าช้าหัวเราะเยาะเย้ยเล่นเช่นนั้น บุคคลจำพวกนั้นถ้ามีขึ้น ก็เป็นเหตุให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บอันตรายต่าง ๆ หากความสุขความเจริญไม่ได้ ดูกรอานนท์ คฤหัสถ์ก็ดี นักบวชก็ดี มากกล่าวว่าตัวรู้ ตัวเห็น แลได้พูดจากับด้วยผี ดังนี้ ก็พึงให้รู้ว่าคนจำพวกนั้นไม่ใช่ลูกศิษย์ของเราตถาคตเป็นพวกมิจฉาทิฏฐิภายนอกพระศาสนาไม่ควรเชื่อถือเอาเป็นครูเป็นอาจารย์ เพราะเขาเป็นคนเจ้าอุบาย เจ้าเล่ห์เจ้ากลเท่านั้น ที่มีความรู้จริง เห็นจริง พูดจาสนทนากับผีได้ มีแต่พระพุทธเจ้ากับพระอรหันต์เท่านั้น นอกนั้นไม่มีใครรู้จริงเห็นจริง เป็นคนอุตริทั้งนั้น

ดูกรอานนท์ เราจะทำนายไว้ให้เห็น ในอนาคตกาลข้างหน้า จักเกิดพวกมิจฉาทิฏฐิภายนอกพระศาสนา อวดอ้างว่าตัวรู้ ตัวเห็นผีได้ พูดจากับด้วยผี ครั้นบุคคลจำพวกนั้นเกิดขึ้นแล้ว ก็จักเบียดเบียนพระศาสนาของเราให้เสื่อมถอยลงไปด้วยวาทะถ้อยคำเสียดสีต่าง ๆ พระสงฆ์สามเณรก็จักเกิดระส่ำระสาย หากความสบายมิได้ เขาจักสอนทิฏฐิวัตรอย่างเคร่งครัด ถืออริยัญญิตตุดังอย่างพระเทวทัต ภายหลังก็จักเกิดพระบ้านพระป่ากันขึ้น แล้วก็จักแตกกันออกเป็นพวก ๆ ไม่สามัคคีกัน ต่างพวกก็ถือแต่ตัวดี ศาสนาของเราจักเสื่อมถอยลงไป เพราะพวกมิจฉาทิฏฐิ เห็นแก่ลาภยศ หากความสุขมิได้ มรรคผลธรรมวิเศษก็จักไม่เกิดขึ้นแก่เขา เขาจักเรียนเอาแต่วิชาศีลธรรม อันพวกมิจฉาทิฏฐิสอนให้รู้อะไรกันขึ้นเล็กน้อย ก็อวดดีกันไป แท้ที่จริงความรู้เหล่านั้นล้วนแต่รู้ดีสำหรับไปสู่นรก เขาก็ไม่พ้นจตุรกายได้เลย ดูกรอานนท์ ในอนาคตกาลภายหน้า จักมีอย่างนี้ไม่ต้องสงสัย ถ้าผู้ใดรู้ลัทธิทิฏฐิอย่างนี้ไว้แล้ว เมื่อได้เห็นก็จงเพียรพยายามละเว้น ก็จักได้ประสบความสุข การที่จะระงับดับกิเลสก็ให้ระงับบริโภค ๒ ประการให้เบาบางลง บริโภค ๒ นั้น คือ จีวรปัจฉิมแลเสนาสนปัจฉิม สองอย่างนี้ชื่อว่าบริโภคภายนอก หับเป็นอย่างหนึ่ง บิณฑบาตปัจฉิมแลคิลานปัจฉิม สองอย่างนี้ชื่อว่าบริโภคภายใน หับเป็นอย่างหนึ่ง

บริโภคทั้ง ๒ นี้เป็นตัวกิเลส ตัวทุกข์ ตัวสุขสิ้นทั้งนั้น ถ้าบริโภค ๒ นี้มากขึ้นเท่าใด ทุกข์ก็มากขึ้นไปตามเท่านั้น ถ้าบริโภค ๒ อย่างนี้ห้อยลง ทุกข์ก็ห้อยลง ความสุขก็มากขึ้น คือว่าบาปห้อยลงเท่าใด บุญกุศลก็มากขึ้นเท่านั้น อੰบุญกุศลก็มีอยู่ที่ตัวบุคคลทั้งสิ้น ผู้ที่ละบริโภค ๒ นั้นได้แล้ว นรกก็พ้น สวรรค์ แลพระนิพพานสิ่งใด ๆ ก็ได้ในที่นั้น

พระปาติโมกข์แลรัตนคัตร์ที่ทรงบัญญัติไว้ ก็เพื่อเป็นเครื่องดับกิเลสตัณหา

ดูกรอานนท์ บุคคลที่บวชเข้าแล้ว ไม่รู้จักระงับดับกิเลสคือบริโภค ๒ ให้เบาบาง เข้าใจว่าบวชรักษาศีล ถีอคลองวัตรเอาบุญ ไม่หาอุบายระงับดับกิเลสแลบริโภค ๒ จะได้บุญได้ความสุขมาแต่ที่ไหน ถ้าคิดอย่างนั้น แม้จะรักษาศีลตลอดพระปาติโมกข์แลรัตนคัตร์ ก็เป็นอันรักษาเปล่า รักษาให้เหน้อยยากลำบากกายเปล่า ไม่อาจเป็นบุญเป็นกุศลได้ พระปาติโมกข์แลรัตนคัตร์ทั้งหลายที่ทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้ นั้น ก็เพื่อให้เป็นเครื่องระงับดับกิเลสตัณหา คือ บริโภคทั้ง ๒ ถ้าระงับไม่ได้ก็ไม่เป็นบุญเป็นกุศล ผู้ที่ทำความเข้าใจว่าพระปาติโมกข์แลรัตนคัตร์จะช่วยยกตัวให้ขึ้นไปสู่สวรรค์แลพระนิพพาน เช่นนี้ เป็นความเห็นของคน ที่โง่เขลาเบาปัญญา จักไม่พ้นทุกข์เลย บริโภคทั้ง ๒ นั้นได้ชื่อว่าปิลิโพบ ๒ ที่แปลว่าความกังวล การรักษาพระปาติโมกข์แลรัตนคัตร์ ก็เพื่อจะตัดปิลิโพบ ความกังวลให้เบาบางลง ถ้าเบาบางลงได้เท่าใด ก็เป็นบุญเป็นกุศล เป็นสวรรค์ แลพระนิพพานขึ้นไปเท่านั้น พระพุทธเจ้ายังโอวาทคำสั่งสอนลงสู่ปิลิโพบ ๒ ว่าเป็นที่สุดโดยสิ้นเชิง คือว่า นรกสวรรค์แลพระนิพพานมีอยู่ที่ปิลิโพบ ๒ ครบบริบูรณ์ ผู้ศึกษาเล่าเรียนจะรู้มากรู้หน้อยเท่าไร ไม่นิยมรู้มากหรือรู้หน้อย ถ้าระงับปิลิโพบนั้นได้ก็เป็นดี จะอยู่วัดบ้านหรือวัดป่าประการใดก็ตาม ถ้าระงับปิลิโพบ ๒ นั้นได้ ย่อมเป็นความดีทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาเป็นใจความอย่างนี้

การดับกิเลสให้สิ้นเชิง ให้เลือกประพฤติตามความปรารถนา

อันดับนั้นจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนท ดูกรอานนท์ ธรรมนี้ชื่อว่า พระยารธรรมมิกราช เพราะเป็นใหญ่กว่าธรรมทั้งหลาย ข้อที่เรากล่าวได้ตรัสไว้แล้วในธรรมหมวดนี้คือ ได้ชี้หนก แลสวรรค์ แลพระนิพพาน กิเลสตัณหาโดยจะแจ้งสิ้นเชิง เมื่อผู้ใดได้ฟังแล้วปรารถนาสุขทุกข์ประการใด ก็จงเลือกประพฤติตามความปรารถนา

ในอนาคต กุลบุตรที่เลื่อมใสในพุทธศาสนาสามารถบวชได้ แม้ไม่มีพระภิกษุ

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสดังนี้แล้วจึงข้าตรัสอนุญาตปัจฉิมบรรพชาไว้แก่ข้าฯ อานนท์ว่า อานนท ดูกรอานนท์ แม้ในปัจฉิมกาล เมื่อหาพระสงฆ์ครบคณะบรรพชาไม่ได้ โดยที่ผู้เลื่อมใสมีภิกษุองค์เดียว เมื่อกุลบุตรมีศรัทธาเลื่อมใสในคุณแห่งเรตถาคตอยากจะบวชเป็นภิกษุในสำนักแห่งภิกษุองค์เดียว ก็จงบวชเถิด

โดยที่ผู้เลื่อมใสไปอีก แม้จะหาพระภิกษุสักองค์เดียวไม่ได้ กุลบุตรผู้มีศรัทธาใคร่จะบวชสืบศาสนาแห่งเรตถาคตก็ให้ศึกษา จตุตถปาราชิกแลบริโภค ๒ นั้นให้เข้าใจ แล้วเข้าสู่เฉพาะพระพุทธรูป หรือพระสถูป หรือพระเจดีย์ หรือแม้หาที่ควรเคารพเช่นนั้นไม่ได้ ก็ให้ระลึกถึงเรตถาคต แล้วบวชเป็นพระภิกษุเถิด ให้ตั้งใจสมาทานว่า อิมं ปัพพชฺชํ สมาทียามิ ทุติยมุปี ตติยมุปี อิมं ปัพพชฺชํ สมาทียามิ แล้วให้สมาทานจตุตถปาราชิกว่า ปฐมํ ปาราชิกํ สมาทียามิ ทุติยํ ตติยํ จตุตถํ ปาราชิกํ สมาทียามิ แล้วบวชเป็นภิกษุเถิด

ถ้าหากพระสงฆ์ยังมีอยู่อย่างน้อยเพียงองค์เดียวแล้ว จะบวชโดยลำพังไม่ได้ ถ้าขึ้นบวชชื่อว่า ดูถูกดูหมิ่นพระศาสนา เป็นบาปยิ่งนัก อย่าทำเลย เมื่อบวชโดยวิธีนี้ ผู้ใดคัดค้านว่าไม่ควรจักเป็นบาปเป็นกรรม ยิ่งนักเราอนุญาตไว้สำหรับคราวอันตรธานต่างหาก ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ ดังนี้ ขอพระอรียสงฆ์ทั้งหลายจงทราบด้วยพลญาณของตน โดยนัยดังข้าพเจ้าอานนท์แสดงมานี้เทอญ แล้วพระองค์ก็หยุด ไม่ทรงตรัสเทศนาอีกต่อไป

ศิริมานนท์กำหนดรูปนามตามพระธรรมเทศนา จึงได้บรรลอรหัตต์

ข้าพเจ้ากราบถวายบังคม แล้วก็กลับไปสู่สำนักท่านศิริมานนท์ แสดงสัญญาทั้ง ๒ ประการคือ รูปสัญญา นามสัญญา ให้พระผู้เป็นเจ้า ฟังโดยพุทธบริหารทุกประการ ท่านศิริมานนท์กำหนดตามพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล ในขณะที่วางธูระในรูปในนาม โรคภัยของท่านที่เจ็บปวด เวทนา ก็อันตรธานหายไป ในขณะที่นั้น ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระสูตรนี้จะได้อธิบาย

ว่า พระยาธรรมมิกสูตร ตามรับสั่งนั้นก็เสียนิมิตไป เพราะอาศัยพระผู้เป็นเจ้าของศิริमानนท์เป็นนิมิต พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาที่วัดเชตวันาราม ปรรทุกพระศิริमानนท์เกิดอาพาธให้เป็นเหตุ จึงได้ชื่อว่า **ศิริमानนทสูตร** มีเนื้อความ ดังแสดงมานี้แล